

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Problémy a obtíže dětí žijících v dysfunkčních rodinách

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracovala:
Bc. Eva Kašpárková

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Problémy a obtíže dětí žijících v dysfunkčních rodinách** zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Semilech dne 30. 3. 2012

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc., za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytoval při zpracovávání mé diplomové práce, a také za jeho vstřícnost a trpělivost, kterou se mnou měl.

Také bych chtěla poděkovat své babičce Jitce za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Stejně tak děkuji i širší rodině a přátelům, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomohli a podpořili mě.

Bc. Eva Kašpárková

OBSAH

Úvod	5
1. Rodina z historického pohledu	8
1.1 Pravěk	8
1.2 Starověké Řecko a Řím	11
1.3 Středověk a novověk	15
1.4 Současná česká rodina	17
1.5 Dílčí závěr	19
2. Základní pojmy a definice	20
2.1 Rodina, funkční rodina; význam rodiny pro dítě	20
2.2 Rodina jako základní výchovný činitel; význam rodiny pro dospělého	24
2.3 Dysfunkční rodina	28
2.4 Problémy a obtíže dětí; psychické a fyzické	31
2.5 Dílčí závěr	32
3. Základní funkce rodiny	34
3.1 Funkce biologicko-reprodukční	35
3.2 Funkce emocionální	36
3.3 Funkce výchovně-socializační	37
3.4 Funkce ekonomická	38
3.5 Dílčí závěr	39
4. Působení dysfunkční rodiny na děti	40
4.1 Příčiny dysfunkcí v rodinách	41
4.2 Problémy a obtíže dětí vyplývající z tohoto působení	51
4.3 Předcházení těmto obtížím	52
4.4 Systémová pomoc dysfunkčním rodinám	53
4.5 Dílčí závěr	55
5. Fakta, data získaná z místních šetření; kazuistiky	57
5.1 Kazuistiky dětí	58
5.2 Statistiky	69
5.3 Dílčí závěr	71
Závěr	72
Resumé	73
Anotace	74
Seznam použité literatury	75

Úvod

Jedním z nejdůležitějších a základních předpokladů zdravého duševního vývoje dítěte je, aby vyrůstalo v prostředí citově vřelém a stálém. S psychickým zráním úzce souvisí také fyzický vývoj, je tedy pochopitelné, že pokud bude zdravá duše, bude zdravé i tělo. Na první pohled se to zdá být docela samozřejmé a snadno dosažitelné. Ale přece jen je třeba se nad tím zamyslet a někdy i napnout hodně sil, abychom tyto dvě podmínky splnili. Ta první je, aby rodiče měli své dítě rádi. Ta druhá žádá, aby se měli rádi navzájem. Aby dovedli vytvořit společenství, které bude trvat po celý jejich život a ve kterém bude všem dobře. Bylo by dobré, kdyby v něm všichni členové rodiny našli přístav jistoty, z nějž se i děti budou vydávat na dobrodružné výpravy za poznáním světa, ale kam se také budou vždy s jistotou rády vracet.

Narození dítěte a jeho další vývoj bych přirovnala k prázdnému listu papíru. Stejně čistá jako onen prázdný bílý papírový list je dětská duše. Záleží velice na rodičích, co na tento bílý list – na tuto čistou dětskou dušičku – napíší.

Rodiče a ostatní vychovatelé mohou svou výchovou udělat mnoho, ale nemohou všechno. Výchova je jistě mocná a účinná, ale není všemohoucí. Důležitá je také velká, snad dokonce i převažující, dávka trpělivosti, umění vcítit se do potřeb druhých a tyto potřeby tolerovat a zdravě podporovat. Naším úkolem nemá být, přetvářet děti či dospělé podle našich představ a učit je, čemu my chceme, ale spíš jim pomáhat, aby se dokonaleji stali tím, čím již jsou.

Celková úroveň funkčnosti a kvality dnešní rodiny je jedním z aktuálních sociálních problémů, neboť se jedná o primární socializační prostředí. Z tohoto poznání také vycházím ve své diplomové práci, ve které se zabývám problémy a obtížemi dětí žijících v dysfunkčních rodinách. Rodinné prostředí se totiž významně odráží na celkovém vývoji osobnosti dítěte, kvalitě a způsobu jeho zapojení do společnosti, včetně vlivu na funkčnost jeho budoucí vlastní rodiny.

Pozorujeme, že narůstající individualismus rozvolňuje do značné míry vztahy uvnitř rodiny a konzumní orientace společnosti oslabuje motivační sílu rodinných hodnot.

Nedostatky ve výchově mohou mít původ například v nedostatečné pozornosti matky k projevům malého dítěte, z její neschopnosti vcítit se do těchto projevů a potřeb nebo také z jejího záporného poměru k dítěti vyplývajícího už z dřívějších zkušeností.

Diplomovou práci jsem rozdělila na dvě části, část teoretickou a výzkumnou. V části teoretické, která je rozdělená do čtyř kapitol, jsem zpracovala data, týkající se dané problematiky.

V první kapitole nejprve stručně rozebírám institut rodiny a její historický vývoj. Ve druhé jsem se s pomocí odborné literatury objasnila stěžejní pojmy, jako jsou rodina, funkční rodina, rodina jako základní výchovný činitel, význam rodiny pro dítě, dysfunkční rodina, dítě, problémy a obtíže fyzické a psychické, životní situace a faktory ovlivňující funkčnost rodiny.

Na její základní funkce, tedy na funkci biologickou, psychickou, ekonomickou a sociálně výchovnou a na to, které z těchto funkcí jsou porušovány či přímo neuskutečňovány, a v jakém rozsahu, tak abychom o nich mohli uvažovat, že naplňují statut dysfunkční rodiny, na to jsem se zaměřila ve své práci v její třetí části.

Jak působí dysfunkční rodina na děti a jaké problémy a obtíže z této skutečnosti vyplývají, pokusila jsem se shrnout ve čtvrté části práce. Kladla jsem si rovněž otázku, zda lze těmto problémům předcházet nebo je nějakým způsobem alespoň minimalizovat. Například působením školních a mimoškolních zařízení, masmédií či přímo zaměřením pozornosti státu na zdravě fungující rodinu jako základní stavební jednotku společnosti.

V části výzkumné, v závěrečné páté části, jsem zanalyzovala několik rodinných dysfunkčních problémů, které považuji za nejčastější. Ke zpracování této části jsem použila především nestrukturovaný rozhovor s pracovníci v mateřských i základních školách, s pracovníci odboru ochrany sociálně právních ochrany dítěte, dále pak analýzu dokumentů, statistik a odborné literatury, které uvádím v seznamu použité literatury.

V současné době ubývá počet tradičních rodin, zato roste počet rodin žijících ve volném svazku. Zakládání rodiny bývá odkládáno často z důvodů ekonomických a bytových. Obecně se snižuje stabilita svazků, roste počet neúplných rodin. Výrazně se snižuje i počet dětí v rodinách. Projevuje se nízká schopnost manželů řešit krizové situace (související například s ekonomickou situací, pracovní zátěží a podobně). Rodina jako místo, ve kterém by měl člověk nacházet odpočinek, porozumění a útěchu, se nyní stává pro mnohé nesnesitelným místem spojeným s utrpením.

Poslední dobou se objevuje stále více matek s dětmi, které se z různých důvodů ocitají v sociální a bytové tísní. Potřebují odbornou a účinnou pomoc, která vychází z hledání příčin jejich nepříznivého stavu.

Nejčastějšími příčinami, které jejich komplikované životní situace způsobují a které zároveň blíže ve své práci popisují, mohou být domácí násilí, agresivita, partnerovo patologické hráčství, drogová závislost, alkoholismus, rozvod a finanční problémy.

Cílem této práce je najít odpověď nebo alespoň pokus o nalezení odpovědi na otázku, jaké jsou typické problémy a obtíže dětí žijících v dysfunkčních rodinách a jak zjištěné nesnáze ovlivňují životní situaci dětí pocházejících z takových rodin. Eventuálně také, zda je vůbec možné těmto negativním faktorům často hrubě zasahujícím nejen do současného života, ale i do budoucnosti dětí znevýhodněných právě tím, že žijí v nefunkčních rodinách, předejít.

Na konkrétních příbězích jsem zkoumala specifické problémy a obtíže dětí, které žijí v dysfunkčních rodinách. Snažila jsem se co nejvíce analyzovat rodinnou anamnézu a utvořit vlastní rezultat. Závěr práce jsem doplnila několika statistikami z posledních let týkajících se alkoholismu a případů, kdy byly děti svědky domácího násilí.

1. Rodina z historického pohledu

Rodina je jednou ze základních sociálních institucí, která v průběhu tisíciletí prodělala některé významné změny, a společnost jí také v různých dobách přikládala různou důležitost a váhu. Měla také o ní nějakou svou představu, v různých dobách různá očekávání a požadavky na ni. I pojetí manželství a dětství se během věků měnilo. V dnešní normální rodině žijí rodiče a děti spolu, složení rodiny je důležitým činitelem ovlivňujícím její chod a existenci.

Od samotného vzniku života na Zemi a druhu Homo sapiens se muž a žena navzájem, nejen sexuálně, přitahují. Jsou podřízeni všeobecnému zákonu přírody – sdílet společné teplo, obstarávat obživu, vytvářet společenství a také potřebě reprodukce. Až postupným vývojem společenských podmínek a hlavně člověka samotného začíná převažovat snaha o vytvoření jediného celku, harmonického celku – rodiny. Během milionů let, tak jak se vyvíjel samotný život na Zemi, vyvíjel se i člověk a jeho způsob života. Proto logicky spolu s ním musela i rodina jako taková projít mnoha vývojovými fázemi a prodělat mnoho adaptačních procesů.

1.1 Pravěk

Dlouhé období od objevení prvního člověka na Zemi až do doby, o níž máme již psané zprávy, nazýváme pravěkem. Je to doba předdějinná neboli předhistorická. Předchůdce dnešního člověka, opočlověk a pračlověk, se v tomto období ještě podstatně odlišoval od dnešního člověka, a to hlavně tvarem lebky a držením těla. Nemluvil sice plynulou a článkovanou řečí, ale uměl se již dorozumívat. Nevynikal žádnou mimořádnou silou, ale měl schopnost pracovat. Žil v tlupách a měl především pouze dva základní a nejdůležitější problémy: sehnat si obživu a zajistit si bezpečí před přírodními živly či predátory.

Více než půl milionu let žilo evropské lidstvo v tomto vývojovém stadiu, které rozdělujeme na tři nesterjné dlouhá dějinná období: starší dobu kamennou (paleolit), střední dobu kamennou (mezolit) a mladší dobu kamennou (neolit).

V **paleolitu**, který představuje nejstarší úsek lidských dějin, žil člověk v tlupách, živil se sbíráním přírodních plodin a lovem zvěře. Existoval v přírodě jako její součást a podobně jako živé organismy podléhal přírodním zákonům. Získal mnoho zkušeností a pracovních dovedností, jimiž se – stejně jako řečí – stále výrazněji odlišoval od svých živočišných předků. Od jednoduchých pokřiků se dorozumívání vyvinulo ve vznik plynulé řeči, kterou se člověk starší doby kamenné naučil. Na sklonku paleolitu se již svým vzezřením příliš nelišil od člověka dnešního. Byl to už člověk typu *Homo sapiens*. Nejprve vytvářel přechodné tábory, které později nahradil trvalejšími obydlími, jež se postupně zvětšovala. V průběhu věků se formy rodových pospolitostí proměňovaly. V obydlích žili pokrevně příbuzní lidé čili pokrevní rody.

Citové vztahy mezi muži a ženami ve starších vývojových stádiích však nebyly a neexistovala ještě rodina jakožto stálá společenská jednotka. Za členy rodu byli pokládáni všichni potomci téže matky. Žena-matka měla v rodě zvláštní postavení, které vyplývalo také z jejích pracovních funkcí jako ochránkyně a udržovatelky ohně, vychovatelky potomků či připravovatelky pokrmů. Důležitou úlohu sehrávalo i její postavení jako nositelky života. Proto starší vývojové období v rodovém zřízení, kdy zvláště vystupovala do popředí úloha ženy-matky, označujeme jako období matriarchální. Můžeme je též nazvat kultem velké pramatky, od které příslušníci rodu odvozují svůj původ.

Vzhledem k činnostem, kterým se věnovali, tj. kvůli lovu, udržování obydlí a uskladňování potravy si museli lidé rozdělovat povinnosti. Tím nastala přirozená dělba práce mezi mužem a ženou. Muž zajišťoval potravu a bezpečí rodiny, žena se starala o obydlí, o děti, připravovala jídlo, udržovala oheň, zpracovávala kožešiny, nasbírané plody a potravu přinesenou mužem.

Změněné klimatické podmínky, které nastaly asi před 10 000 let, přinutily člověka k jinému způsobu života. Středoevropská oblast se pokryla travnatými a lesními porosty. Ve střední době kamenné (**mezolitu**) zůstával sice lov zvěře a sběr přírodních plodin hlavním zdrojem lidské obživy, ale místo velkých zvířat lovil člověk v tomto období drobnou zvěř, ptactvo a ryby. To jej vedlo ke změnám ve způsobu lovu, k vynalézání nových zbraní a nového náčiní. Objevují se i počátky jak domestikace zvířat, tak i rostlin. I tehdejší lidé žili převážně v tlupách a my se stále můžeme domnívat, že existovalo mnohoženství i mnohomužství.

Pokrok ve způsobu existence se výrazně projevil v mladší době kamenné – v **neolitu**. Člověk našel v půdě živitelku. Tak vedlo zemědělství člověka k usedlejšímu životu, který mu umožnil založit si domov. Neolitičtí lidé žili v osadách vesnického typu. Poznali pěstování zemědělských plodin, chovali ovce, kozy, hovězí dobytek i vepře. Naučili se uchovávat v keramice, kterou uměli vyrobit, své produkty. Odívali se kožešinou, ženy se zdobily pestrými kameny, ale i zlatými či měděnými šperky. V pozdním neolitu již procházely Evropou také kupecké karavany, které kromě soli často přinášely i zboží luxusní povahy, jako byly například výrobky z drahých kovů zlata a mědi.

Matriarchální rody však i nadále zůstávaly základními hospodářsko-společenskými jednotkami. Spřízněné rody se sdružovaly v rodové svazy. Pasterectví a řemeslná výroba ale začaly vést ke značným majetkovým rozdílům mezi rody. Tím byl položen základ ke vzniku individuálního soukromého vlastnictví. Spolu s ním vzrostl význam muže, který provozoval řemeslo, produkoval dobytek, ale také často musel bránit obydlí. Postavení mužů se v rodové struktuře výrazně změnilo; těžisko vedení rodových pospolitostí se pomalu přesouvalo z žen na muže a matriarchální rodové zřízení se začalo proměňovat v patriarchální.¹ Muž hrál prvořadou úlohu jak ve společenské výrobě, tak ve společenském životě rodu, i když patriarchát podobně jako matriarchát neexistoval u všech národů. Podle názoru mnoha vědců nebyl vývojovým stupněm prvobytně pospolného řádu.²

V dobách historických měli již lidé vše, co máme dnes: šatstvo, přebytky i pracovní nástroje; pluhy k obdělávání polí, obilí k pečení chleba, hovězí dobytek pro mléko a maso, ovce pro vlnu a psa pro lov.³

Vynález písma, kterým rozumíme grafické znaky vyjadřující nějaký výrok nebo myšlenku, byl předpokladem pro vznik (zatím psaných) knih a spolu s nimi pro šíření vzdělanosti. Na evropském kontinentě asi tisíc let před naším letopočtem přijali Řekové fénickou abecedu, kterou upravili, v pátém století před naším letopočtem

¹ Husa, Václav. Československé dějiny. 4.vyd. Praha: SPN, 1963. s. 5-15

² Filozofický slovník. 1. vyd. Praha:Svoboda, 1976. s. 351

³ Gombrich, E., Tschorn, R. Jak bylo kdysi. Praha: Česká grafická unie a.s., 1939. s. 12-18

se z východořeckého typu vyvinula řecká abeceda, ze západořeckého typu vznikla abeceda římská, a tím byl, velmi stručně řečeno, položen základ evropské vzdělanosti.⁴

Díky písemným pramenům tedy víme, že v Evropě to byli i nadále po staletí především muži, kteří měli mnohem více práv, a tím i možností rozhodovat o svém životě, případně, nebo dokonce o životech svých nejbližších či jiných lidí. Vedoucí a určující postavení mužů respektoval jak evropský starověk a středověk, tak i po mnoho staletí novověk.

1.2 Starověké Řecko a Řím

Řecko

Vývoj ve starořeckém světě byl delší a složitější než tomu bylo u Říma. Také nebyl koncentrován jen v Mykénách, na Krétě, ve Spartě nebo Athénách.

Ženská otázka, jak ji chápeme my dnes, v Řecku neexistovala, protože ženy jako sociální skupina nikdy nevystoupily na veřejnost. Dívky na rozdíl od chlapců do školy nechodily. Vše, co od žen starořecká společnost požadovala, bylo, aby byly skromné, pokorné a dobré hospodyňky. Čím méně se ukazovaly na veřejnosti, tím více byl na ně otec nebo manžel hrdý. Pro takový způsob života bylo dostačující, jestliže se doma naučily tkát vlnu, péci chléb a dohlížet na otrokyně. Běžnou praxí však bylo ve všech městských státech starého Řecka odkládání dětí, zejména děvčat.

Přesto se v krétském zákoníku z 5. stol. př. n. l. a později v dórském zákoníku dochovalo svědectví o pozůstatku matriarchálního systému. Na Krétě měla žena vysoké společenské postavení a nezřídka vykonávala dohled nad celým majetkem. Při jejím úmrtí se ženin podíl z doby manželství vracel jejím příbuzným.

Žena měla i určitou svobodu v otázce rozvázání manželství, k němuž mohla přistoupit, i když to manžel nechtěl. Existovala i ustanovení týkající se dětí narozených po rozvodu. Právně svobodná žena, která porodila mimo manželství, se musela postarat o to, aby dítěti bylo zaručeno jeho občanské právo v plném rozsahu. Jinou zvláštností krétského života bylo, že se každý mladík, který byl vyřazen mezi muže, nuceně oženil.

⁴Kopecký, Milan. Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. s. 180

Žena, která nepatřila do rodiny nebo do rodu, se dostávala do domu jako kořist zakoupená od válečníků a pirátů. Stávala se otrokyní a její děti byly právně nesvobodné v souladu s postavením matky. Uzavřením sňatku vytvořila žena s mužem rodinu a současně přešla na dobu manželství do jeho rodu.

Ve **Spartě**, která žila od ostatního řeckého světa oddělena, byly rodinné poměry uspořádány podobně jako na Krétě. Žena zde však měla zvláštní postavení. Spartské ženy jako jediné v Řecku měly například možnost zúčastnit se lovu. Manželkám starých mužů bylo v zájmu obce dovoleno přivést si do domu mladíky a naopak mladí mužové mohli požádat o manželku jiného muže. Při takovém způsobu života lze o Spartě prohlásit, že se v ní nevyskytovalo cizoložství. Byl to zájem státu i patrně pozůstatek dřívějšího primitivního uspořádání společnosti. Přesto se vybraná část obyvatel Sparty, tvořená nadřazenými Spartány, scházela ve dvou domech: v jednom určeném pro muže a ve druhém pro ženy. Obecně však můžeme konstatovat, že postavení ženy záviselo na jejím společenském zařazení.

Život Spartánů byl zaměřen na válku. Jelikož žili pořád ve strachu z obklíčení původním obyvatelstvem nebo přistěhovalci, bylo hlavním cílem manželského soužití zplodit budoucí bojovníky. A stát si osvojil právo na jejich život.

Již při narození dítěte zasahoval do jeho osudu. Jestliže se narodilo slabé a neuživé dítě, bylo bez milosti zahubeno v lesích. Nerozhodovali o tom rodiče, ale rada starších. Naopak dítě silné muselo být ještě silnější. Prvních sedm let bylo ponecháno matce, která se starala, aby se jeho tělesné síly plně rozvinuly. Matce, která tak neučinila, bylo dítě odňato, čímž o ně přišla. Sedmiletý Spartán se již octl plně v rukou státu. Byl vychováván společně s jinými chlapci: cvičil různé branné disciplíny, učil se čtení a psaní, musel však také snášet bolest, hlad i zimu, spával na zemi na otepi sena nebo slámy, nebyla mu dopřána žádná radost.

Ve škole se zvláště hodnotila stručnost ve vyjadřování. Často byli spartští chlapci bez jakékoli příčiny tělesně trestáni. Drastická výchova k samostatnosti byla pro spartské školství typická. Ve třinácti letech se po výcviku ve fyzickém strádání a složení různých zkoušek stával chlapec občanem Sparty, jestli ještě předtím nevykrvácel při bičování důtkami před Artemidiným oltářem. Také spartské dívky byly prostřednictvím sportu zocelovány a vychovávány k nezávislému společenskému postavení spartské ženy a matky. Ještě dnes nazýváme takovou výchovu spartskou.

Samy Spartánky se ke svým dětem chovaly velice přísně a vyžadovaly od nich to, co samy praktikovaly. Byly rigorózní i vůči sobě. Nenosily například šperky nebo pestrý oděv, ačkoliv prý měly pověst krasavic, a děti vychovávaly v úctě k rodnému městu. Je o nich známé, že svým synům při odchodu do boje přikazovaly, aby se vrátili buď se štítem v ruce, anebo aby hrdinně padli a byli na štítě přineseni.⁵

Ani **Atéňané** se s dětmi mnoho nemazlili. Koupali je ve studené vodě, nutili je, aby i za chladného počasí chodily lehce oblečeny, aby byly otužilé, silné a zocelené. Práci je však neučili, na ni měli otroky. Dětem byl vštěpován názor, že pracovat musí otrok, zatímco jejich úkolem je rozvíjet rozum a sílit tělo, aby byly důstojnými členy lidového shromáždění nebo chrabrymi vojáky, vojevůdci či zdatnými úředníky.

Na rozdíl od Spartánů zastávali Atéňané názor, že život musí mít nějaký účel, nemá končit smrtí, nýbrž člověk by měl žít dál ve svých potomcích.

Když dovršil syn majetného aténského občana sedmi let, byl dán do školy. Do tohoto věku žil doma v ženské polovině domu, kde si hrál se sourozenci. Muži do ženské části domu nevstupovali, i kontakt s otcem měl chlapec do svých sedmi let přísně omezený. Od sedmi let však nastalo chlapci učení, začal navštěvovat školu. Později, od dvanácti až třinácti let navštěvovali chlapci ještě gymnastické školy, kam chodili ještě další tři roky. Dívky do školy nechodily.

Školu vedl učitel, jemuž rodiče za vyučování dětí platili. Chlapci se zpočátku učili především číst a psát. Jakmile si tyto dovednosti osvojili, seznamovali se s literaturou, začali se učit hrát na kitharu, lyru, píšťalu a také zpívat. Hrát a zpívat musel umět každý Atéňan. Hoši se ve sborech zúčastňovali hudebních soutěží pořádaných při slavnostech nebo při hrách, později vystupovali v pěveckých soutěžích. Řekové se domnívali, že hudba povznáší a zušlechťuje člověka, podobně jako znalost matematiky.

Méně bohatí Atéňané nemohli své děti vydržovat ve škole devět let. Chudí se museli spokojit s tím, že se jejich děti naučily číst a psát. Potom se vracely domů, aby obdělávaly pole, staraly se o dobytek nebo se věnovaly nějakému řemeslu.

Poté, co skončili mladí Atéňané učení ve školách a gymnáziích, nastoupili vojenskou službu a stali se eféby, tj. mladými muži.⁶

⁵ Hošek, Radislav. Země bohů a lidí. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1972. s. 189-193

⁶ Hošek, Radislav.: Země bohů a lidí. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1972. s. 294

Řím

Římanům se Řekové jevíli jako nadáním obdařený národ, a proto Řím převzal celou organizaci helénistického státu, tedy jeho uspořádání i jeho život, ale vložil do něj nelítostné zotročení tisíců obyvatel.

Základním kamenem římské otrokářské společnosti byla rodina, v jejímž čele byl bez diskusí otec, jehož práva zůstávala do konce jeho života za všech okolností nedotčena.

Do manželství vstupovali mladí Římané z rozumu, nikoli z lásky. Často sňatek dohodli rodiče, a to ještě v době, kdy byli budoucí manželé, jichž se úmluva týkala, malými dětmi. Rozhodujícím činitelem byl v těchto případech majetek nebo styky. Otcové sepsali satební smlouvu a dívky, často už v dětství, se stávaly vdanými ženami. Sňatek zajišťoval manželovi moc nad manželkou a uzavíral se trojím způsobem. Všechny tyto formy uzavírání manželství se během staletí přežily a nastoupilo manželství, které ženě zaručilo větší či menší míru nezávislosti.

Obecně se předpokládalo, že římská manželka bude ochotně podle tradic pečovat o dům a sedět u kolovrátku. Takové činnosti však mnohým Římankám neimponovaly, a tak nacházely rozptýlení v účasti na veřejném životě, jiné se rády soudily, jiné zase vedly nezávislý způsob života, který měl za následek časté rozvody.

Narození dítěte vzbuzovalo nové naděje, zejména jestli se narodil chlapec. Znamenalo to novou pracovní sílu i potomka, který bude pečovat o hrob rodičů. Měl-li však otec pochybnosti o svém otcovství, nemilosrdně se dítě zbavil a odložil je na opuštěném místě. Většinou však dítě objal, položil na podlahu a poté zvedl do výše na znamení, že uznává jeho manželský původ, ať již se jednalo o chlapce nebo o dívku. Osmého nebo devátého dne vykonal otec oběť a dítě dostalo jméno. Otec rodiny měl také možnost přijmout a adoptovat cizí dítě, o kterém před příslušným úředníkem prohlásil, že adoptovaného přijímá do své moci. Zákon však Římanům také dovoloval prodat dítě do otroctví nebo je i zabít.

Za republiky nebyla povinnost ohlásit narození dítěte. Až Marcus Aurelius, když se stal císařem, nařídil, že novorozeně muselo být do třiceti dnů po narození přihlášeno v úřadovnách v sále místodržitelství. Tyto úřadovny vydávaly všem římským občanům průkazy s uvedením plného jména a data narození.

Děti vychovávali Římané v rodině a otcové považovali za svou povinnost obeznamenat je se základními vědomostmi. V bohatých rodinách učili děti obvykle otroci řeckého původu, ale většina římských rodin otroka neměla. Čtení, psaní a počítání se musel už v nejstarších dobách naučit každý, kdo chtěl v Římě aspoň přežít. Chlapci i děvčata byli tedy posíláni do škol, kde rodiče platili v polovině každého měsíce nepatrné školné. Ve škole vládla přísná kázeň a vyučování trvalo šest hodin. Jakmile se žák naučil psát a číst, osvojoval si počítání. Většina dívek si v obecné škole osvojila základní vědomosti a potom se v rodinném kruhu připravovala na další život. Dcery ze vznešených rodin se naučily řecky, uměly zpívat i tančit, pěstovaly hudbu a četly básně. Převážná část z nich však podobně jako dívky z chudých rodin pracovala doma.

Jestliže chtěli rodiče dopřát svým dětem vyšší vzdělání, dali je ve dvanácti letech zapsat do školy gramatiků, která byla jakýsi druh střední školy. Tam se také děti učily řecky, protože znalost řečtiny byla pokládána za nezbytnou. Jako další předmět měly prozodii, filozofii, astrologii a hru na strunný či drnkací nástroj. Součástí výuky byla také tělesná výchova – vrh oštěpem, diskem, lehká atletika a zápas. Kdo chtěl studovat ještě dál, učil se u některého slavného státníka řečnickému umění.

Jakmile se z chlapce stal muž, uskutečnila se rodinná slavnost, při níž mladý Říman odložil svou dětskou tógu a oblékl si bílou tógu svobodného občana. V chudých rodinách zachovávaly kultovní předpisy, ale celý ceremoniál byl spíše symbolický.

Ze zachovaných písemných pramenů, z různých zákonů se však také dovídáme, že po celou dobu starověku bylo běžnou praxí zabíjení nevídaných či přespočetných dětí, které byly odloženy nebo jinak usmrceny. Tyto praktiky přešly z antiky do středověku i novověku.⁷

1.3 Středověk a novověk

Dětství dříve bývalo jiné. Z našeho pohledu bychom mohli konstatovat, že dokonce ještě nedávno ani žádné nebylo. Vždyť některé děti v Evropě byly využívány jako levná pracovní síla i na začátku 20. století. (V některých mimoevropských zemích je tomu tak ještě i dnes.)

⁷Ürögdi, Györgi: Tak žil starý Řím. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968
Burian, Jan: Řím – světla a stíny antického velkoměsta. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1970

„Kulturní historikové, zejména Philippe Ariés ve Francii, ukázali, že od středověku až asi do šestnáctého století mělo dětství podstatně odlišný ráz. Prvních několik málo let života strávilo dítě zřejmě v těsném kontaktu se svou matkou nebo jinou ženou, která splňovala všechny jeho potřeby a ponechávala mu volnost takřka nepředstavitelnou. Samo přežití dítěte bylo zřejmě závislé na takové bezprostřední mateřské péči. Jakmile však tato nutnost pominula, stávalo se malým dospělým a přestalo náležet svým rodičům...“⁸

Vlastní dětství tedy trvalo pravděpodobně do nějakých šesti sedmi let, déle ne. Děti se přirozeně vmísily mezi dospělé, jež napodobovaly a kterým se přizpůsobovaly. Chudí rodiče dávali brzy své děti do služby k nějakému pánovi, chlapci byli posíláni také do učení, kde především vykonávali různé domácí práce, teprve potom se učili u mistra řemeslu.

Na začátku **novověku** stále ještě nebyla rodina považována za základní společenskou jednotku. V tomto období dějin byl za důležitý pilíř společnosti považován dům. Pod pojmem „dům“ si však nemůžeme představovat dům v podobě, jakou známe dnes. Tedy nějaký ohraničený či vymezený prostor určený k bydlení.

Domem se rozumělo celé společenství osob, pochopitelně v čele s vlastníkem domu, jeho ženou a jejich dětmi, ale také se všemi dalšími lidmi, kteří žili pod společnou střechou. K tomuto širokému společenství patřili další příbuzní, nevlastní či dokonce nemanželské děti, výměnkáři, čeledínové a děvečky. Dům byl součástí vyššího mocenského celku, náležel do tržní sítě. Byl také součástí vesnické obce, v jejímž rámci se řešily společné zájmy, jako například obrana vesnice a dostupnost vody. Stále v něm ještě nebyla rozdělena oblast soukromá a oblast vymezená zaměstnání, proto nebylo možné oddělovat příbuzenské a zaměstnanecké vztahy. Velikost domu se odvíjela od činnosti, které se věnoval. V jednom domě mohlo fungovat dokonce několik domácností.

Přestože domácnosti fungovaly na patriarchálním základě, měl v ní každý příslušník domu svá práva a povinnosti, které vyplývaly z nutnosti užít se a přežít.

Od šestnáctého či sedmnáctého století se však evropská rodina díky šířícímu se zájmu o kulturu pohanského starověku a také vzdělanosti, jejímiž centry byly dlouho především kláštery, začíná pomalu přeměňovat. Přestává být místem výroby a více se zajímá o dítě a své povinnosti k němu. Také díky myšlenkám šířeným humanisty

⁸Matějček, Zdeněk – Langmeier, Josef: Výpravy za člověkem. 1. vyd., Praha: Odeon, 1981, s. 152

začínají rodiče věnovat dítěti více času a pozornosti. Současně si uvědomují, že mají i povinnost působit na ně také výchovně a starat se o jeho vzdělání. Doba dětství se přece jen prodlužuje, prohlubují se i citové vazby a citovost. Je zapotřebí si uvědomit, že doposud jejich nedostatek nebo dokonce absence byly jakousi prevencí proti různým citovým otřesům, jimž dříve bývalo vystaveno jak dítě, tak i rodič.

My dnes díky výzkumům z oblasti psychologie, pedagogiky či psychiatrie víme, že významným činitelem v utváření lidského charakteru je mateřské a rodičovské přijetí dítěte; proto nemůžeme historii dětství opomíjet.

Co se týká úvah o vzdělání, měla by je dítěti zprostředkovat škola. Zakladatelem moderního školství se stal v 17. století Moravan Jan Amos Komenský svými pracemi o výchově, v nichž tvůrčím způsobem rozvinul českou tradici vzdělavatelného a výchovného úsilí a vytvořil dílo světového dosahu, neboť pojal do svého programu celé lidstvo. Vyjadřuje myšlenky jednotné školy i názorného vyučování a přístupu ke vzdělání pro všechny, chlapce i děvčata, bohaté i pro chudé. Vytvořil moderní výchovný systém zaměřený na dítě od předškolního věku až po univerzitu. Přitom mnohé z jeho myšlenek začala realizovat až moderní doba, jako např. ve vyučování i ve výchově.

1.4 Současná česká rodina

V současnosti je za rodinu považována malá uzavřená jednotka tvořící skupinu osob vzájemně si blízkou, sestávající z rodičů a dítěte či více dětí. Vzhledem ke skutečnosti, že během několika posledních let však strmě stoupá počet rozvodů nebo naopak nesezdaných párů a také rodičů samoživitelů, již tak striktně nechápeme rodinu jako jednotku, kterou tvoří pouze manželé a pokrevní příbuzní, tedy vlastní děti. Rozvedení manželé, ale i samoživitelé si postupem času nacházejí nové partnery, se kterými začnou žít ve společné domácnosti a vychovávat společně děti. A to jak děti z předešlých vztahů, tak i děti, které se z jejich vztahu narodily. Také tyto, leckdy propletené skupinky pohromadě žijících osob jsou společností považovány za rodinu.

Vlivem doby a přirozenými transformačními procesy, které již proběhly, ale také probíhají v soudobé společnosti, se výrazně změnil tolik ustálený stav minulých let.

Výrazně se změnila role ženy i muže. Již dávno není pravidlem, že muž je ten, kdo chodí do zaměstnání a ekonomicky zajišťuje rodinu. Zcela určitě nejméně půl

století už není žena jen osobou, která se stará tradičně převážně o domácnost, vychovává děti, a to i za cenu, že sebe zanedbává. Mužská a ženská role se již dlouho vyrovnávají, de facto je můžeme považovat za vyrovnané. Ženy se nevěnují pouze výchově dětí, domácnosti a manželovi, ale studují, pracují, zastávají zodpovědné funkce, jsou činné i ve veřejném životě. Prakticky našly uplatnění ve všech nám známých oborech lidské činnosti. K tomu navíc mají také příležitosti věnovat se svým zájmům.

Tyto změny se projevují v měnícím se demografickém posunu populace. Mladí lidé, pokud vůbec uzavírají sňatky, činí tak ve věku značně pozdějším než generace jejich rodičů. Ženy upřednostňují kariéru, plní si své životní nebo i cestovatelské sny, k tomu často ještě zvyšují svou kvalifikaci. Z těchto všech důvodů odkládají mateřství na dobu co nejpozdější.

Fakta z této oblasti života společnosti ukazují, že institut rodiny reaguje citlivě na sociální změny. Vlivem toho se mění také strategie a vzorce chování, jako jsou výchovné funkce, reprodukční chování nebo dělba práce v rodině. Společnost již chápe jako zcela přirozené, že na chodu domácnosti a výchově dětí se stejnou mírou podílí žena i muž.

Současná česká společnost si zvyká i na novou skutečnost, která vznikla jako důsledek ekonomického tlaku: tou je situace, kdy s malým dítětem zůstává doma muž, zatímco žena chodí do zaměstnání, pracuje - vydělává. Muž - otec, který například ztratil práci, nebo není jeho práce dostatečně finančně ohodnocena, zatímco ženina ano, přebírá původní ženskou roli, kterou je péče o dítě. Změněné podmínky vedou k určitému posunu v sociální organizaci.

Hospodářský nátlak na rodinu však vzrůstá stejně tak jako na celou společnost, a proto je zapotřebí ekonomická aktivita obou partnerů-rodičů.

Začíná se však ukazovat, že postupně tyto vnější okolnosti vytlačují na okraj rodinných priorit čas a péči, které je zapotřebí věnovat dětem. Jelikož čas i péče věnované dětem jsou faktory ve výchově nezastupitelné, mohou zde postupem doby vznikat závažné problémy socializace dětí v rodinách.

1.5 Dílčí závěr

Rodina je tedy jednou ze základních sociálních institucí, která v průběhu staletí prodělala mnoho významných změn, a společnost jí také v různých dobách přikládala různou důležitost a váhu.

V současné době, kdy je v našich podmínkách ženská a mužská role vyrovnána, má význam rodiny vzestupný trend a rodina se stává jakousi cílovou ideou, o kterou je zapotřebí všemi možnými dostupnými prostředky usilovat. Je také zapotřebí mít stále na paměti, že základní hodnotová orientace člověka včetně jeho vztahu k okolnímu prostředí, tedy i světu, se odvíjí především od jeho vztahu k sobě samému. Závisí na jeho sebedůvěře a na vědomí vlastní ceny, které se utváří či může utvářet zejména především v rodině. Tam se také rozvíjí základní smysl člověka pro lidská práva, pro odpovědnost a povinnosti.

2. Základní pojmy a definice

Při vyslovení slova rodina se asi každému nebo mnohému z nás automaticky vybaví známý dodatek – základ státu. Rodina je základ státu. Tuto mravoučnou myšlenku vyslovil jinými slovy již pět set let před našim letopočtem čínský úředník a učitel Konfucius. Podle něj se nejprve rodina a poté stát skládají z jedinců. Budou-li členové rodiny šlechtní, bude dobře postaráno také o stát.

Přibližně o dva tisíce let později se podobně, avšak pregnantně vyjádřil T. G. Masaryk: „Jaká je rodina, takový je stát.“

2.1 Rodina, funkční rodina, význam rodiny pro dítě

RODINA

Odborných definic významu slova rodina je několik. Jen pro zajímavost a případně pro srovnání drobných odchylek uvedu jeho výklad z několika málo nejznámějších zdrojů, avšak nejdříve začneme od Adama a podíváme se, co o tomto slově uvádí etymologický slovník. Z informace Stručného etymologického slovníku jazyka českého vyplývá, že slovo rodina vzniklo ze všeslovanského slova rod.⁹

V Ottově naučném slovníku najdeme pod heslem rodina tuto definici: „*Rodina v té formě, jak jest u vzdělaných národův dnes nejvíce rozšířena, jest svazek dvojice rodičův a jejich svobodných (neženatých a nevdaných) dětí. Jest to tzv. rodina individuální čili monogamická. Rodina tato není však prvotní formou lidského soužití, nýbrž zakončením dlouhého vývoje počínajícího od forem zcela primitivních k formám dokonalejším a dokonalejším.*“¹⁰

Podle české internetové encyklopedie Wikipedie je vymezení obsahu slova rodina takovéto: „**Rodina** (podle sociologické definice) je skupina osob (případně více skupin osob) navzájem spjatých pokrevními svazky, manželstvím (nebo srovnatelným právním vztahem) nebo adopcí, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí.“¹¹

⁹Holub, Josef-Lyer, Stanislav. Stručný etymologický slovník. 2.vyd. Praha:SPN, 1978, s. 442

¹⁰Otto J. Ottův slovník naučný, 21. díl. 1. vyd. Praha, 1904, s. 877

¹¹<http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>

Slovník spisovné češtiny vysvětluje takto význam slova rodina: „*Základní společenská jednotka tvořená dvojicí manželů nebo rodičů s dětmi.*“¹²

Filozofický slovník definuje rodinu jako „*buňku společnosti, nejdůležitější formu organizace soukromého života, založenou na manželském svazku a příbuzenských vztazích.*“¹³

A v neposlední řadě uvedu citaci rodiny například z Malé československé encyklopedie: „**Rodina** - *malá společenská skupina založená na manželství či pokrevním příbuzenství. Její členové (muž a žena, rodiče a děti, sourozenci, příbuzní, adoptované osoby) jsou spojeny společným soužitím, vzájemnou morální odpovědností a vzájemnou pomocí. Rodina je nejdůležitější formou organizace soukromého života; její formy a funkce však závisí na výrobně společenských vztazích a kulturní úrovni společnosti.*“¹⁴

Ministerstvo práce a sociálních věcí v Národní zprávě o rodině chápe rodinu takto: „*V užším pojetí je možné za přirozenou nukleární rodinu, která je jednoznačně převažujícím typem soužití v České republice, považovat institucionálně strukturované sociální společenství, které je založené na rodičovském a manželském vztahu jako jeho dvou základních vztahových linií, a vychází z úpravy rodinného práva.*“¹⁵

V **právníké literatuře** se sice pojem rodina nedefinuje, ale s oblibou se používá termín rodinná kolektivita, nebo rodina jako základní článek společnosti. **Sociologie** preferuje pojem sociální instituce nebo malá sociální skupina, **sociální psychologové** dávají přednost pojmu primární skupina před institucí, pedagogové zdůrazňují výchovně-socializační funkci rodiny, **ekonomové** považují rodinu především za výrobní nebo spotřební jednotku.¹⁶

Je tedy skutečně patrné, že pohledů na rodinu a jejích definic je mnoho. Ale je jasné a dané, že základním faktem, který musí být splněn, aby bylo možné hovořit o rodině, je ten, že rodinu tvoří dospělí a minimálně jedno dítě. Pokud partneři žijí spolu, ať už pouze jako druh a družka nebo i ve vztahu manželském, ale nevychovávat žádné dítě, nejsou považováni za rodinu a netvoří ji.

¹²Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia 1978, s. 443

¹³Filozofický slovník. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 404

¹⁴Kolektiv. Malá československá encyklopedie. V. svazek. Praha: ČSAV, 1987. s. 349

¹⁵Národní zpráva o rodině, 2004 – http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

¹⁶Kraus, Blahoslav, Poláčková, Věra. Prostředí, člověk, výchova. Brno: Paido, 2001. s. 124

Jak jsem již zmínila v předešlé kapitole, během své historie prošla rodina proměnlivými formami a my dnes pod pojmem „rodina“ rozumíme především párové monogamní manželství mající minimálně jedno dítě.

Myšleno stručně a možná poněkud dětinsky rodina znamená matku, otce a dítě. Zmiňovaní rodinní příslušníci tvoří společenství, které žije ve společné domácnosti. Odborně lze tuto skupinu nazvat rodinou nukleární čili jádrovou. Jak už z názvu vyplývá, jedná se o jádro, střed, počátek rodiny.

Od tohoto jádra se odvíjejí další příbuzenské vztahy. Mezi příbuzné patří babičky, dědečci, strýcové, tety, bratřenci a sestřenice – tito všichni se považují za širší rodinu. Širší rodina je hodnocena jako vztah všech pokrevních příbuzných.

Označení matka, otec, dítě, rodič, manžel, manželka, babička, dědeček, prarodič a vnoučata jsou názvy rolí, které postupně přejímají lidé během svého života. Tyto role určují dvě základní věci: jak je jedna osoba spřízněna s druhou a dále jak prožívá svou konkrétní roli.

Přestože právní řád České republiky výslovně nedefinuje rodinu, pokládá za ni především rodinu založenou manželstvím. Tento názor byl respektován donedávna, s úsměvnou upřesňující poznámkou bychom mohli zmínit, že ještě v teprve nedávno uplynulém minulém století.

V současné době, tedy na prahu 21. století, už lze rodinu chápat také jako malou skupinu osob, jež jsou navzájem spojeny nejen manželskými, příbuzenskými, ale také jinými vztahy, a převážně a hlavně společným způsobem života. Díky například možnosti uzavřít registrované partnerství mohou spolu v jedné domácnosti žít i osoby stejného pohlaví a tvořit tak rodinu. Dalším velice čítným jevem v dnešní společnosti je život nesezdaných párů, které, lidově řečeno, žijí tak zvané na „psí knížku“ nebo „na hromádce“.

Jsou to páry, jež spolu nejenže sdílejí jednu domácnost, ale také vychovávají společné děti, avšak z nějakých důvodů není pro ně nejdůležitější uzavřít klasické manželství. Přesto i tato skupinka lidí tvoří rodinu.

FUNKČNÍ RODINA

Za zdravou rodinu je odborníky a společností považována taková, u které lze vysledovat stabilitu, funkčnost a rodinnou harmonii. Taková rodina uspokojuje potřeby všech svých členů. „*Rodina, jejíž pravidla dovolují se ke všemu svobodně vyjádřit, ať už je to bolestné, radostné nebo hříšné, má nejlepší šanci stát se zdravou rodinou.*“¹⁷

Navíc v rodině, která je funkční, je při uspokojování těchto potřeb upřednostňováno dítě, které výchovou v příznivém rodinném klimatu, to je v harmonickém prostředí, dostává lekce pro svůj budoucí život v dospělém věku.

Podle vzoru otce i matky se dítě učí mužskému či ženskému stylu chování, většinou také přejímá způsob života svých rodičů i jejich nazírání na životní hodnoty. Náзор rodičů na život, jejich filozofie a s nimi spojený systém hodnot jsou určující pro cestu, kterou se bude ubírat vývoj osobnosti jejich dítěte.

Životem v rodině dítě získává i obraz manželského soužití a předkresluje si vizi svého budoucího partnera. Vzájemná láska a opora rodičů mají na dítě maximálně pozitivní vliv. Ve zdravé rodině je snadné nabýt dojem, že lidské city jsou důležitější než všechno ostatní.

Proto také můžeme považovat rodinu za jediné opravdové a nejvhodnější místo k výchově vskutku kvalitního člověka se zdravým, nezdeformovaným hodnotovým žebříčkem a s vysokým morálním kreditem.

VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ

Rodina je nejdůležitějším činitelem, který ovlivňuje celkové zrání dítěte. Rodiče spolu s ostatními nejbližšími členy rodiny se stávají od jeho nejútlejšího věku středem všestranného dětského pozorování a bezděčného napodobování. Formování jeho osobnosti bývá tedy přímým odrazem kvality rodiny, jejím zrcadlem. Je to opět rodina, kdo dítěti zprostředkovává komunikaci s okolním světem, se širší komunitou lidí. Tímto způsobem dochází k jeho socializaci.

Kromě těchto velice zásadních hledisek potřebných pro správný rozvoj dítěte jsou dalšími, a to zásadními prvky pocit bezpečí a jistoty, jejichž předpokladem je rodičovská láska. Domnívám se, že tyto dva pocity spolu s vědomím, že je milováno, jsou pro náležitý správný vývoj dítěte a pro dítě samotné snad jedny z nejdůležitějších.

¹⁷Satirová, Virginie. Kniha o rodině. 1. vyd. Praha: Práh, Brno: Svan, 1994, s 120, ISBN 80-901325-0-2

Pokud se dítě bude v rodině cítit bezpečně a jistě, můžeme usuzovat, že budou i jeho následující kroky životem bezpečné a jisté. Dítě musí ve svých nejbližších cítit oporu, musí vědět, že rodiče se za ně postaví, když to bude zapotřebí, a že ho budou chránit. Dítě musí cítit a vědět, že domov je místo, kde vždy najde útočiště, kam se může vrátit po prozkoumávání okolního světa a získávání zkušeností. Rodičovská láska, vřelost jejich vztahu silně působí nejen na dítě, ale ovlivňuje i chování člověka v dospělosti.

„Rodina může být místem, kde člověk najde lásku, porozumění a podporu, i když všechno ostatní zklame; kde se osvěžíme, nabereme novou sílu a úspěšněji se pak vyrovnáme s vnějším světem.“¹⁸

Dítě, které je vychovávané v harmonické rodině, dostává správný vzor pro svůj budoucí život v dospělosti. Dalším významným činitelem pro dítě je skutečnost, že v rodině dochází ke kulturnímu přenosu, kdy generace rodičů předává svému potomku kulturní a společenské zvyklosti a normy. Například hygienické zásady, pravidla při stolování, základy slušného chování, oblékání a podobně. Prostřednictvím rodiny se předávají ustálené zvyklosti, názory, informace a způsoby zachovávané generacemi a díky nim se také udržuje to, čemu říkáme paměť národa.

Zvláště významné a důležité je pro dítě osvojení mateřského jazyka jako prostředku komunikace a nástroje myšlení.

2.2 Rodina jako základní výchovný činitel

Význam rodiny pro dospělého

RODINA JAKO ZÁKLADNÍ VÝCHOVNÝ ČINTEL

Jak již bylo poznamenáno, rodina je nejdůležitější sociální skupina, která plní celou řadu důležitých funkcí. Těmi prioritními uspokojuje potřeby svých členů, poskytuje jim potřebné zázemí a také zprostředkovává zkušenosti, které jinde ve společnosti získat nemohou. V rodině má každý jedinec svou vlastní roli, která se stává součástí jeho identity. Mezi jednotlivými členy v rodině se v rámci jejich rolí

¹⁸Satirová, Virginie. Kniha o rodině. 1. vyd. Praha: Práh, Brno: Svan, 199. s 20. ISBN 80-901325-0-2

utvářejí pestré vztahy. Pro ty je charakteristický styl komunikace a určité chování. Nepřímá výchova rodičů, tedy nápodoba jejich chování a jednání je základem pro mravní vývoj dítěte.

Každá rodina má svůj vlastní systém hodnot, který ovlivňuje chování jejích členů a vede k přednostní volbě některých strategií při řešení problémů. Nejdůležitějším předpokladem pro úspěšnou rodinnou výchovu je dobrý a kvalitní společný způsob života rodičů a dětí. Emocionální rovnováha mezi jejími jednotlivými členy rodinu jen posiluje.

Ve vyspělé společnosti má za výchovu svých dětí zodpovědnost rodina. Tato zodpovědnost pramení již z historických a kulturních tradic života společnosti a je zakořeněná v jejích mravních a právních normách. V životě rodiny se v pozitivním i negativním smyslu promítají celkové dlouhodobé důsledky výchovy jejích dětí. Rodiče nejsou odpovědní za výchovu dětí jen v rodinném prostředí, ale také za jejich celkovou výchovu. Když děti dosáhnou určitého věku, nemůže již rodina zabezpečit kompletní a multikulturní rozvoj dítěte pouze vlastními silami. Nastane chvíle, kdy začne být odkázána na spolupráci se specializovanými institucemi, jako je např. mateřská a základní škola. Vzdělávací a sportovní instituce, které pomáhají vyplnit volnočasovou aktivitu dětí, přirozeným způsobem zapojují děti do dalších sociálních komunikací.

Ovšem škola a ostatní výchovné instituce odpovídají vždy jen za některou dílčí oblast výchovy a ani v těchto případech není jejich částečná odpovědnost zcela nezávislá. Pedagogické působení na děti by mělo být pouze doplňkem k výchově rodinné, která je prioritní a na níž leží nejvyšší zodpovědnost a důraz ve výchově. Všichni ostatní vychovatelé mohou pouze doplňovat to, čeho dosáhli ve výchově rodiče. *„Výchova v rodině je snad nejnepohodnější práce na světě. Podobá se dvěma firmám chtějícím sloučit své individuální zdroje k výrobě jednoho produktu. A právě takové potenciální obtíže s sebou nese to, když se dospělý muž a dospělá žena spojí, aby dokormidlovali dítě od dětství k dospělosti.“*¹⁹

¹⁹Satirová, Virginie. Kniha o rodině. 1. vyd. Praha: Práh, Brno:Svan, 1994. s 23-24. ISBN 80-901325-0-2

VÝZNAM RODINY PRO DOSPĚLÉHO

Dnes již s jistou samozřejmostí víme, že lidské mládě potřebuje dospělé, kteří ho budou vychovávat. Takové, kteří k němu mají kladný a láskyplný citový vztah. Stejně tak dobře víme, že tento vztah není pouze jednostranný. Vše, co vložíme do dětí, se nám mnohonásobně vrátí. A to jak v dobrém, tak bohužel někdy i v tom horším slova smyslu, tedy ve zlém, respektive nedobrém.

Podle dětského psychologa Zdenka Matějčka musí být i na dítěti něco, co uspokojuje hluboké životní potřeby rodičů, aby o ně mohli s láskou pečovat. Tyto potřeby musí být podle jeho názoru dokonce ještě dřív, než se dítě narodí. Vždyť jinak by se rodiče přece tolik na ně netěšili a nečekali s napětím na první známky jeho života.

Zdeněk Matějček vyjmenovává tyto potřeby a zároveň ukazuje, jak dítě přispívá k jejich naplnění svou existencí: „*Na prvním místě je to potřeba stimulace, která vede živý organismus k činnosti.*“²⁰

„*A tak jako má neživá příroda „strach z prázdna“, má živá příroda strach z nudy. Z tohoto hlediska možno říci, že dítě je nevyčerpatelným zdrojem podnětů. Je nesmírně pohyblivým živlem, přináší plno vzruchu do života a nikdy není s ním nouze o zábavu ani o starosti a úzkosti.*“²¹

Druhou důležitou potřebou je podle Z. Matějčka potřeba učení, nabývání zkušeností. „*Poněvadž děti nejsou jen předmětem našeho pozorování a zábavy, nýbrž součástí našeho života, jsou také zdrojem důležitých lidských prožitků a zkušeností. I starosti s dětmi jsou něco specificky lidského, co nelze jinak prožít a čím člověk vyspívá a zraje. A jak děti pomalu rostou k dospělosti, dospělý člověk s nimi zraje k životní moudrosti.*“²²

Na třetím místě autor uvádí potřebu bezpečí a jistoty. Ta je podle něj dána především citovými vztahy: „*Nejbezpečněji se cítíme, máme-li kolem sebe někoho, kdo nás má rád, kdo k nám patří, na koho můžeme spoléhat. Takovými dárci jsou především rodiče svým dětem. Ale i dospělí lidé potřebují pocit citového zázemí a svůj přístav jistoty.*“²³

²⁰ Matějček, Zdeněk. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM. 1986. s. 15

²¹ Matějček, Zdeněk. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM. 1986. s. 15

²² Matějček, Zdeněk. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM. 1986. s. 15

²³ Matějček, Zdeněk. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM. 1986. s. 15

„Děti tu přijímají lásku, ale také ji vracejí. Rodiče ve vztahu k nim prožívají čistou, nefalšovanou oddanost. Je tu někdo, kdo je k nim vázán nejhlubším citovým poutem.“²⁴

Čtvrtá, latentní potřeba, je potřeba společenského uznání, společenské hodnoty, společenského uplatnění. *„Z tohoto hlediska dítě významně zhodnocuje dospělého člověka. Umožňuje mu, aby převzal roli i hodnost rodiče.“²⁵*

„Rodičovská odpovědnost, rodičovské povinnosti, starosti atd. jsou z tohoto hlediska vlastně významnou pomocí nám samým – zvyšují naši hodnotu. Tady si nejvíce uvědomujeme, že nejen děti potřebují nás, ale že i my potřebujeme je.“²⁶

Jako poslední, pátou potřebu zmiňuje Z. Matějček nezbytnost otevřené budoucnosti. Výchovu dětí lze považovat za tvořivou práci každému přístupnou. Je to práce dokonce přesahující daleko osobní život každého rodiče. Rodiče se stávají součástí tohoto tvořivého životního proudu a vědomými tvůrci. *„Vždyť vztahy k dětem znovu ožívají ve vztazích k vnoučatům a rodičovství přechází v prarodičovství celkem plynule. U vnuků se hledají rodové znaky tělesné i povahové, pokračují výchovné zásady, tvoří se rodinná tradice. Přitom je zřejmé, že tento pohled do budoucnosti má své kořeny kdesi hluboko ve vlastním dětství.“²⁷*

„Procvičujeme rodinné city v nejrůznějších dětských hrách, své rodiče napodobujeme nebo si tvoříme vlastní zásady v odporu k nim, ale vždy jsme s nimi v nějakém vztahu.“²⁸

Dítě je posílením rodinného společenství. Kromě starostí a strachu přináší také radost a zábavu. Jak rodiče, tak všichni dospělí mohou dětem věnovat svou lásku, ale naopak ji také mohou přijímat. Dětská láska je zcela čistá, nezištná a upřímná. Dítě své rodiče oddaně miluje takové, jací jsou, se všemi jejich ctnostmi i nectnostmi.

Prostřednictvím svých dětí se rodiče mohou realizovat, dokonce se i mohou stávat lepšími lidmi. Jen díky dětem mohou být dospělí znovu dětmi. S dětskou pomocí mají možnost zprostředkovaně znovu prožít svoje dětství a alespoň na chvíli

²⁴Matějček, Z. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. s. 16

²⁵Matějček, Z. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. s. 16

²⁶Matějček, Z. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. str. 16

²⁷Matějček, Z. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. s. 17

²⁸Matějček, Z. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. s. 17

zapomenout na své starosti. Při společně trávených chvílích, při zážitcích prožitých s dětmi si rodiče vybaví mnohé ze vzpomínek na své vlastní dětství. Bývají to často i vzpomínky, které by třeba jinak zůstaly zapadlé v paměti. „Zopakovat si něco z vlastního dětství ve svých dětech a pak i ve vnoučatech je jiným vyjádřením této tendence, která má kořeny hluboko v lidské osobnosti a která míří za hranice našeho osobního času.“²⁹

Mnohdy teprve poté, co se dospělí stanou sami rodiči, jsou schopni plně porozumět a pochopit jednání svých rodičů – teď již prarodičů. Dostatečně chápou například obavy a strach svých matek, jasnější a v novém světle se jim jeví i přísné jednání otců. Vše, co jako děti nechápali, ba leckdy přímo na svých rodičích nesnášeli, to pochopí, až se dostanou do postavení rodičů.

Toto všechno je podle mne to nejcennější a nejdůležitější, co může rodina s dětmi poskytnout dospělému člověku a co nelze ničím nahradit.

2.3 *Dysfunkční rodina*

Profesor Jiří Dunovský vypracoval pro potřeby praxe diagnostický nástroj hodnotící funkčnost rodiny sledovaného dítěte – tzv. dotazník funkčnosti rodiny, který se opírá o hodnocení osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, stability rodiny, sociálně-ekonomické situace (vycházející z věku, z rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), osobnosti rodičů (jejich zdravotního i psychického stavu a úrovně jejich společenské adaptace), osobnosti sourozenců, osobnosti dítěte, zájmu o dítě a péče o dítě. Na základě výsledného zhodnocení byly autorem definovány čtyři typy rodin:

Funkční rodina – Je v podstatě intaktní, je v ní zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci valná většina.

Problémová rodina – Je rodina, v níž se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Pro pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí představují tyto rodiny potřebu zvýšené pozornosti a sledování.

²⁹Matějček, Z. Rodiče a děti. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986. 17 s.

Dysfunkční rodina – Je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama, a proto je nutné učinit řadu opatření zvenčí, známých pod pojmem sanace rodiny. Toto pásmo je nejsvízelnější, protože jde o to, kam až podporovat takovou rodinu a odkdy se postavit v zájmu dítěte proti ní (např. zbavením rodičovských práv). Vytrácí se schopnost rodiny zajistit dítěti jeho normální zdravý vývoj a úspěšně se zhostit i nadále jeho výchovy. Taková rodina se stává dysfunkční; není s to plnit požadavky společnosti kladené na výchovu dítěte.

Afunkční rodina – Poruchy v ní jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí, nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná; jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z takové rodiny a umístit do rodiny náhradní, popř. není-li to možné, tak jinam.³⁰

Ačkoli by rodina měla být nejpevnějším mezilidským svazkem, jsou to převážně vztahy v ní, kvůli kterým se nejčastěji rozpadá a manželství končí u rozvodového soudu, i když navenek může působit jako harmonický, akceschopný celek. Tomu obvykle předchází období napjatého poměru mezi partnery, které narušuje potřebné klidné rodinné klima a rodinnou soudržnost.

Vztahy mezi manželi-rodiči jsou v takovém případě často provázené hádkami, také proto rozvod bývá v duševním dozrání dítěte závažným nežádoucím a škodlivým činitelem, který se uplatňuje hlavně a především v období pubescence a adolescence. Říkává se, že typická pro chování a jednání adolescenta je věta „jsem to, čemu věřím“.

Nabízí se však automaticky otázka, čemu může tak mladý člověk věřit, když se mu právě v nejobtížnějším období života rozpadá jeho důvěrně známý a doposud spolehlivý svět. Rozčarování a pocit křivdy, které v něm narůstají, se promítnou do hierarchie jeho životních hodnot.

³⁰ Dunovský, Jiř. Dítě a poruchy rodiny. Praha: Avicenum, 1986. 28 s.

Je také zapotřebí stále si uvědomovat, že není možné stavět pouze na ekonomickém zabezpečení rodiny, na jejích hmotných statcích. Při výchově k odpovědnému životu, který zahrnuje i odpovědný vztah k prostředí, hraje svou roli vedle tolerance, akceptace a solidarity též důslednost, umírněnost a trpělivost. Rodiče, kteří se domnívají, že ohled na druhé lidi pouze komplikuje člověku život a že široké lokty jsou nejlepší výbavou do života, vychovávají ze svých dětí jen bezohledné sobce, kteří sledují pouze vlastní prospěch.

Jak jsem již zmínila, rodina je tedy nejdůležitějším činitelem, který ovlivňuje celkové zrání dítěte. Rodiče a ostatní nejbližší členové rodiny se stávají od jeho nejútlejšího věku terčem pozorování a bezděčného napodobování. Formování osobnosti bývá proto přímým odrazem kvality rodiny.

Jestliže se dítěti nedostává potřebně zaměřené výchovné péče a výchovných vzorů, hovoříme většinou o výchovné zanedbanosti. Výchovně zanedbávány bývají zejména děti primitivnějších rodičů s nízkou kulturní úrovní, někdy však i paradoxně děti pocházející z rodin s vysokou socioekonomickou úrovní, kde však na ně rodiče nemají čas, kde je dítě nevídané nebo stojí příliš v pozadí v řadě různých jiných hodnot a zájmů svých rodičů. Ačkoli taková rodina navenek působí jako sehraný harmonický celek, panují mezi partnery natolik napjaté vztahy, že narušují potřebnou rodinnou soudržnost, bez níž je úspěšná výchova velmi problematická.

Skryté nebo zjevné poruchy rodinné atmosféry mohou nesprávně zaměřit vývoj dětské osobnosti, které se většinou nedostávají potřebné a pobízející vlivy, takže její citové rozpoložení je velmi vratké. Upevňují se pouze přebrané, většinou nepříznivé vzorce chování. Rodina, jejíž vztahová atmosféra je nedostatečná, místo aby dítě připoutala, vyžene je do jiných společenství, do part překračujících často platné společenské normy a zákony. Takové dítě si potom upevní většinou nepříznivé vzorce chování.

U některých méně odolných jedinců dochází vlivem napjatých vztahů uvnitř rodiny až k psychické traumatizaci.

2.4 Problémy a obtíže dítěte; fyzické a psychické

Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti. Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet nejen během vlastního vývoje a růstu, ale také až si založí svou vlastní rodinu. Je velice pravděpodobné, že bude kopírovat stejný způsob života a výchovy od svých rodičů, z rodiny, ve které vyrůstalo.

Jestliže je dítě dlouhodobě vystavováno stresovým situacím a traumatizujícímu domácímu prostředí, které by mělo být naopak co nejklidnější, pozitivní a mělo by je ujišťovat o pocitu bezpečí, může u dětí postupem času dojít k různě odstupňovaným problémům. Proto se děti z dysfunkčních rodin velmi často potýkají s pocitem psychické deprivace neboli duševního strádání, které vznikly následkem dlouhodobého neuspokojování citových potřeb. Mnohdy se vyznačují také některými psychickými zvláštnostmi, někdy až poruchami, které negativně ovlivňují jejich postupné zařazování do společnosti. *„Děti z narušených rodin se často cítí bezcenné, neboť musí vyrůstat v prostředí s pokřivenou komunikací, nepružnými pravidly, kde odlišnost je podrobena kritice, za chyby se trestá a kde nemají možnost naučit se zodpovědnosti. Takové děti jsou vystaveny velkému riziku, že se u nich projeví destruktivní chování vůči sobě samým nebo k ostatním lidem.“³¹*

Mezi psychické problémy a obtíže dětí žijících v dysfunkčních rodinách se řadí nejistota, nízké sebevědomí, pochybování nejen o sobě samotném, ale i o okolním světě, agresivní projevy vůči kamarádům, spolužákům, autoritám i proti sobě. Což může vyústit až v sebepoškozovací činnosti. Tyto děti také trpívají poruchami příjmu potravy, jako jsou bulimie nebo anorexie. Časté jsou jejich sklony k hysterii vyplývající z nejistoty a bázně, ve které tráví většinu svého dětství.

Špatná funkčnost rodiny a případný nezáměr rodičů o dítě nemá dopad pouze na sociální oblast, ale také na oblast psychickou a somatickou. *„Tyto děti trpí poruchami vývojové úrovně hmotnosti a výšky ve vztahu ke svému věku, opožďují*

³¹Satirová, Virginie. Kniha o rodině. 1. vyd. Praha: Práh, Brno: Svan, 1994. 32 s. ISBN 80-901325-0-2

*se v kostním zrání a většina z nich má velmi nízké hodnoty červeného krevního barviva. Zvýšenou měrou se u nich vyskytují poruchy neurotické, velmi často lehké mozkové dysfunkce, časté jsou poruchy lokomočního aparátu, vizu i postavení bulbů.*³²

Dále je u dětí z nefunkčních rodin pozorováno časté onemocnění horních a dolních cest dýchacích, záněty středouší, pomočování, kožní a logopedické problémy.

Rodiče se dětem většinou nevěnují tak, jak by měli, a nesledují důsledně náplň jejich volného času. Případná nevhodná výchovná opatření, která bývají značně neadekvátní, jako jsou například tělesné tresty, striktní zákazy a jiné, nemívají očekávaný efekt, neboť přicházejí většinou pozdě. Při řešení obtížných životních situací tyto děti poměrně často selhávají a mnohé se v důsledku toho obracejí k alkoholu nebo k jiným drogám.

2.5 Dílčí závěr

Pokud shrnu vše výše popsané, zjišťuji, že rodina se vyznačuje typickými znaky, z nichž asi nejmarkantnější je zmiňované společné vedení domácnosti a společný podíl na výchově dětí. Mezi členy rodiny panuje silná a trvalá citová vazba a vzájemně projevovaná úcta. Funguje zde spolupráce a propojenost rolí.

Z uvedených skutečností vyplývá, že pokud rodinné prostředí na člověka působí pozitivně, zvládá jedinec jakožto člen rodiny povinnosti a úkoly, které jsou na něho kladeny, mnohem lépe a vesměs úspěšně. Do života ve společnosti se začleňuje s jistotou a lehkostí jemu vlastní.

Ve funkční rodině existuje rovnováha ve vnitřních vztazích, která má člověku pomáhat vytvářet základní mravní rysy lidství, jako je například čestnost, ohleduplnost, obětavost, pravdomluvnost, respekt k druhému, ukázněnost, úcta, zodpovědnost, zdvořilost a s nimi spojenou řadu volných vlastností, ke kterým patří cílevědomost, důslednost, sebeovládání, vytrvalost a mnohé další.

Správně probíhající hodnotová výchova v rodině se projevuje nejen kladným vztahem k lidem, ale také v rozumové, estetické, tělesné, zdravotní a pracovní výchově dětí. Vzájemná přirozená samozřejmá komunikace, která probíhá mezi jejími

³² Dunovský, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986, 20 s.

jednotlivými členy, vede ke sdílení problémů a napomáhá při jejich řešení. Vhodné emoční klima v rodině zajišťuje dobře probíhající vývoj a prosperitu jak dětí, tak i dospělých. „*Dospělí pracují jako tým. Jsou k sobě navzájem otevření, projevují svou přítomnost jako jednotlivci a vzájemně se ctí a respektují. Uznávají vzájemně jedinečnost toho druhého, jsou si vědomi své stejnosti a budují na ní, rostou a učí se ze svých odlišností. Modelují chování a hodnoty, kterým chtějí naučit své děti. Řešení konfliktů (jednají-li se o odlišnosti) se stává prostředkem růstu. Nová generace se učí, jak to dělat již v dětství tím, že pozoruje dospělé kolem sebe. Dospělí musí vyspět na vysoký stupeň sebeúcty, aby mohli prakticky předvést to, co káží, a být v tomto smyslu modelem.*“³³

Je-li prostředí v rodině naopak nevhodné, nebo se v něm vyskytují různé sociálně patologické jevy, mezi které patří kupříkladu dnes tolik rozšířený alkoholismus, gamblerství, domácí násilí, toxikomanie, pak rodina působí škodlivě na vývoj člověka, vyvolává stres, který může vyústit do neurotických a psychosomatických obtíží.

Tyto obtíže jsou vleklé a s rostoucím věkem dítěte se neustále zvětšují. Není-li do tohoto procesu vhodným způsobem včas zasaženo, s velkou pravděpodobností se život dítěte stane svým způsobem promarněným, jelikož vyroste člověk neschopný správné socializace, bez základních návyků společnosti, s narušeným zdravím a s předpokladem společensky nevhodného průběhu života.

Jestliže jsou poruchy v rodinném prostředí až tak velkého rozsahu, rodina ztrácí svoji funkci a stává se afunkční, protože její členové v ní přestávají nacházet základní životní jistoty, a důsledkem toho se rodina rozpadá.

³³Satirová, Virginie. Kniha o rodině. 1. vyd. Praha: Práh, Brno: Svan, 1994. 343 s. ISBN 80-901325-0-2

3. Základní funkce rodiny

Funkce rodiny jsou většinou chápány jako úkoly, které plní rodina nejen vůči svým členům, ale také ve vztahu ke společnosti.

Složité a stále se vyvíjející podmínky života společnosti jsou také podmínkami pro život rodiny, a proto je představa nezávislosti rodinného života na společenském dění nereálná.

„Ve zdravé rodině je snadné nabytí vědomí, že lidský život a lidské city jsou důležitější než všechno ostatní.“³⁴

Předpokladem dobře fungující rodiny je tedy plnění jejích základních funkcí, které jsou nezbytné, aby byly uspokojeny všechny potřeby jejích členů. Pokud se zamyslíme nad tím, co taková rodina a její členové mohou potřebovat, jistě nás jako první a zásadní činitel napadne, že to bude láska. Určitě potřebují lásku. Vždyť přece bez lásky by ani žádná rodina nevznikla. Z jakého jiného důvodu by dva dospělí lidé chtěli spolu trávit svůj volný čas, věnovat se společným zálibám a podílet se také na výchově dítěte a předávat mu ze sebe jen to nejlepší? *„Jenomže, co to vlastně ta láska k dítěti je? Ono to není jen nějaké rozněžnělé přelévání citů z jedné strany na druhou – je v tom hodně zdravého rozumu a hodně a hodně učení. Učí se dítě a učí se rodiče a všichni ostatní, kdo jsou kolem. Je třeba rozumět základním psychickým potřebám dítěte, je třeba rozumět jednotlivým fázím jeho vývoje a navíc je třeba rozumět každému dítěti zvlášť v jeho individualitě a jedinečnosti.“³⁵*

Ano, tak by to zcela jistě mělo být, společností je to očekáváno a předpokládáno. Pro správný a bezproblémový vývoj dítěte je tato skutečnost dokonce velice důležitá a zásadní. Bohužel, všichni víme, že lidské povahy a osudy jsou různé, tudíž se může stát, že rodina vznikne na zcela odlišných základech, než je láska. Stejně tak mnoho dětí přišlo nebo přichází na svět z jiných důvodů, nejen jako výsledek či následek lásky dvou milujících se dospělých jedinců. Velice často se stane, že buď samotná zdravě fungující rodina ani nevznikne, nebo vznikne, ale nepodaří se jí udržet se a časem se tato jednotka rozpadne.

³⁴ Satirová Virginie. Kniha o rodině. 1. vyd. Praha: Práh, Brno: Svan, 1994, 22 s. ISBN 80-901325-0-2

³⁵ Matějček, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. 5. vyd. Praha: Portál, 2008, 7 s. ISBN 978-80-7367-504-2

Rodina a její fungování nejsou založeny jen na lásce, i když ta by měla tvořit základ, ale také na několikaúrovňovém souhrnu vzájemně podmíněných vztahů hmotné i nehmotné povahy, což se samozřejmě odráží také ve funkcích, které rodina plní.

Hmotnou povahou je myšleno mimo jiné zejména materiální, biologické a ekonomické zabezpečení rodiny. Mezi nehmotné vztahy, které podporují rodinnou funkčnost, patří například poměry psychologické, sociální, duchovní a další podobné.

Pro správný a zdravý chod rodiny je důležité dodržet několik základních funkcí, které by měla rodina plnit. Pokusím se je v této kapitole blíže definovat a popsat.

3.1 Funkce biologicko-reprodukční

Jak lze již z názvu vytušit, jedná se o funkci prvotní, snad bychom mohli říci, že se jedná o funkci zakládající rodinu. Od této funkce se očekává, že vyprodukuje děti, potomky, pokračovatele rodu. Je tedy spatřován význam funkce biologicko-reprodukční nejen v uspokojování potřeb pokračování rodu každého jedince, ale i v uspokojování jeho sexuálních a biologických potřeb. Znamená to, že tím pádem je mimo jiné existencí rodiny kulturně a společensky regulována lidská sexualita, která má význam jak pro jedince, kteří tvoří rodinu, tak také pro společnost jako celek. Jestliže má totiž společnost zabezpečit perspektivně svůj rozvoj, potřebuje stabilní reprodukční základnu. Z tohoto důvodu je tedy v jejím zájmu, aby se rodil takový počet dětí, který tyto perspektivy naplní.

Proto stát zasahuje do oblasti péče o rodinu celou řadou sociálních opatření. Jsou to různé sociální dávky, peněžité pomoci v mateřství, snížené odvody daní z příjmu, budování mateřských škol a vše podobné, co by pomohlo udržovat či dokonce zvyšovat porodnost.

Biologicko-reprodukční funkce bývá úzce spjata s funkcí ekonomickou. Tento vztah je doložen již z historie; je všeobecně známo, že bývaly a bývají děti často využívány jako nejlevnější pracovní síla. Mnohdy je tato skutečnost také jednou z protiprávních činností rodičů, při které zneužívají výdělečnou práci svých nezletilých dětí ke zlepšení finanční situace rodiny. Pravidlo, že čím větší je počet dětí, tím větší jistotu přežití má rodina, není jen pravidlo platné v dávné minulosti, ale v některých

místech světa je stále aktuální i v současnosti. Jelikož ve vyspělých státech je zaměstnávání dětí zakázané, některé rodiny pravidlo vyššího počtu dětí kvůli výdělku směřují k využívání vyplácených sociálních dávek a různých podpor od státu. Společnost tedy musí ve své populační politice činit potřebná opatření ve způsobu rozdělování finanční podpory a v odpovídajícím zabezpečování biologicko-reprodukční funkce.

3.2 Funkce emocionální

Emocionální funkce patří mezi zásadní a její důležitost je podle mne na jednom z prvních míst, protože je nenahraditelná. Pouze rodina ve svém intimním prostředí umožňuje vytvořit pevné sociální a emoční vazby.

Tato funkce je významným soudržným faktorem rodiny, neboť poskytuje dítěti citové zázemí, dává mu pocit, že je milováno a že samo může milovat. Pro každého jedince je rodina nejdůležitějším opěrným bodem, v němž hledá bezpečí založené na vzájemném porozumění. Takové zázemí je pak základem dalších sociálních kontaktů jedince ve společnosti. V dítěti utváří pocit domova jako místa, kam je možné kdykoliv se vrátit, když se začne cítit jakkoli ohroženo. Potvrzuje jistotu, že někam a k někomu patří, že je pro někoho důležité a potřebné. Rodina v emocionální stránce dává dítěti také odpověď po smyslu života.

Emocionální funkce nabízí zásadní prostor pro další psychosociální vývoj jedince, je tak podporována sebedůvěra, základní postoj k sobě samému, k lidem v okolí a ke společnosti jako celku. Už volba partnera je v první řadě emocionální záležitostí, pokud není zatížena nějakými předsudky.

Porucha emocionality je zdrojem nebo alespoň průvodním jevem většiny rodinných poruch. *„Z hlediska dítěte ohrožuje porucha emocionální funkce rodiny především klidnou rodinnou atmosféru. Dítě je o ni připraveno rodinným rozvratem, rozchodem rodičů, jinde nedostatečným zájmem rodičů vyústujícím někdy až v opuštění, sociální osíření, či dokonce týrání a zneužívání. Celý socializačně výchovný proces v rodině a ve společnosti je pak u dítěte poznamenán ztrátou citového zázemí a pocitu bezpečnosti a jistoty.“*³⁶

³⁶Dunovský, Jiří. Dítě a poruchy rodiny. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1986. 15 s.

Porucha emocionalita narušuje i funkci biologicko-reprodukční, protože vzhledem k nezodpovědnosti v sexuálním životě a nevyzrálosti v citové oblasti dává možnost narození dětí neplánovaných, nechtěných, nebo dětí, pro které není připravené vhodné prostředí ani potřebná péče.

3.3 Funkce výchovně-socializační

Funkce výchovně-socializační se nejvýrazněji projevuje při vývoji v raném dětství. Uskutečňuje se v těsném sepětí s ostatními úkoly rodiny. Socializace rodinou znamená začleňování dítěte do společnosti a hlavní úlohou socializačního procesu v rodině tedy zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života.

Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá širokou škálu nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotnými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. Dítě tedy v socializačním procesu nezůstává pasivním článkem, uplatňuje také svou vůli, své zájmy, přání i orientaci.

Zvláštní postavení rodinné výchovy spočívá v tom, že se do ní ve větším rozsahu, než je tomu u ostatních funkcí, promítají vlivy všech stránek života rodiny. Zhruba do tří let věku dítěte je výchovná funkce považována za nenahraditelnou, neboť je založená převážně na citech a citově výchovném působení nejbližších členů rodiny na dítě. Teprve od tří let se začíná stávat nahraditelnou, do výchovy se postupně začíná vkládat mateřská škola a jí podobné organizace, které zásadně začínají doplňovat výchovně-socializační funkci.

O výchovu dětí tedy pečují rodiče, stát a společenské organizace. Rozhodující úloha je však svěřena a předkládána rodičům, kteří mají být svým chováním a jednáním vzorem pro své děti. Zákon jim přímo ukládá soustavně a důsledně pečovat o výchovu, výživu, chování a jednání dítěte.

Výchova tedy v sobě zahrnuje vzdělávání a zabezpečuje osvojování vědomostí, dovedností a návyků, rozvoj schopností a nadání, vytváření postojů, potřeb a zájmů, formování jednání a chování.

Rodina je nenahraditelná z hlediska předávání zkušeností minulých generací, vždyť potomci jsou pokračováním života rodiny. Zde se projevuje hodnotová orientace a vzdělání rodičů, kteří jsou odpovědní za vývoj svých dětí, a proto je předpoklad, že je povedou ke vztahu k práci, vzdělání, kultuře, politice a celé společnosti.

3.4 Funkce ekonomická

I ekonomická funkce rodiny obsahuje opět celou řadu aspektů. Rodina sama je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Každá funkční rodina je samostatnou ekonomickou jednotkou s určitým kapitálem, která své prostředky investuje, ukládá. Členové rodiny se jednak zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání, ale rodina jako celek se stává především významným spotřebitelem, na němž je současný trh závislý. Pokud je ve společnosti dostatek prosperujících, výdělečně činných rodin, odráží se příznivá situace ve stabilitě ekonomického systému země.

Úkolem rodičů je nejen zabezpečit prospěch dětí po materiální stránce, ale také investice vložené do jejich vzdělávání přispívají později k jejich kvalitnímu a plnohodnotnému životu a uplatnění ve společnosti. V rámci rodinného systému se pak realizuje řada rozhodnutí týkajících se využití materiálních a finančních prostředků, investic a výdajů. Přerozdělování v rámci rodiny má tedy významný sociální charakter. Rodina se chová jako samosprávný systém s výraznými prvky solidarity.

Porušení ekonomické funkce bývá většinou na základě nějaké patologické závady, jako je alkoholismus, delikvence či psychické anomálie jednoho nebo obou z rodičů. V důsledku toho rodina trpí nedostatkem financí, díky kterým by si mohla jinak zaplatit například nájem, potraviny, léky nebo kulturu.

Ekonomicko-zabezpečovací funkce rodiny se netýká jen materiální stránky, ale i oblasti sociální jistoty rodiny, její pevnosti a jejího trvání.

3.5 Dílčí závěr

Typická dynamika probíhající ve zdravé rodině tvoří jedinečné prostředí pro formování postojů k sobě, k blízkému okolí, ale i ke světu, pro formování vlastního já, koncepce osobního života a hodnotové orientace. Rodina sice uspokojuje potřeby všech svých členů, společnost však předpokládá, že ve funkční rodině je při uspokojování potřeb upřednostňováno dítě.

Z výše uvedeného stručného popisu všech funkcí vyplývá, že tyto funkce jsou vzájemně provázané, a pokud je ochromena jedna z nich, s největší pravděpodobností to ovlivní i následující zbylé.

4. Působení dysfunkční rodiny na děti

V rodině by mělo být nastoleno harmonické prostředí. Bohužel stále často ve svém okolí pozorujeme takové rodinné vztahy, které jsou nějakým způsobem narušeny. Komunikace mezi jednotlivými členy rodiny mnohdy vážne nebo je na velmi slabé a chatrné úrovni.

Rodina by měla především uspokojovat potřeby svých členů, a to nejen tělesné, ale i duševní. K tělesným patří například strava, spánek, osobní hygiena a podobně, mezi duševní počítáme pocit bezpečí, klidu, lásky, uznání a docenění všech jednotlivých rodinných členů.

Vezmeme-li v úvahu, v kolika rodinách je sice teplo a světlo, ale jsou tady děti týrané, senioři odstrkovaní kamsi do pozadí, ženy podceňovány nebo dokonce zneužívány, pak jistě tyto rodiny nesplňují všechny svoje funkce.

V každé vývojové fázi je rodina skupinou, jejíž jednotliví členové mají určité sociální role a jsou ve vzájemných vztazích, které se v průběhu času mění. Veškeré nenormální a patologické chování kteréhokoli člena rodiny je nutné interpretovat jako součást vzájemného působení celého rodinného systému. Chování jednotlivců, jak dětí, tak i dospělých třeba i v dominantních rolích není nikdy nezávislé, vždycky je ovlivňováno chováním ostatních členů rodiny, dospělých i dětí. Způsob zpracování různých situací je dán genetickou výbavou, kterou mají rodiče i jejich potomci podobnou. Z toho vyplývá sklon členů rodiny k určitým typům reakcí. Tyto dispozice ovlivní jak výchovný styl rodičů – jejich chování k dítěti, tak sklon dětí reagovat na určité podněty typickým způsobem.

Rodina tedy díky svému velkému specifickému významu umožňuje a podporuje plnohodnotný život a rozvoj všech svých členů, ale stejně tak se pro ně může stát zdrojem psychických zátěží a poruch.

V současnosti se pohlíží na nezdravě fungující rodinu obecněji. Je chápána jako rodina, ve které jeden nebo více členů produkuje nezdravé chování vůči ostatním členům rodiny a proti rodině jako celku.

4.1 Příčiny dysfunkcí v rodinách

S měnící se společností se mění i institut rodiny. Některé její funkce přejímají sociální instituce, partneři spolu žijí bez uzavírání manželství, vícegenerační soužití již také není tak časté. Lidé se stávají rodiči nebo prarodiči v pozdějším věku a klesá rovněž počet dětí jako důsledek plánovaného rodičovství. Zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu, přibývá dvoukariérových manželství. Snižuje se stabilita rodiny a dochází k nárůstu rozvodovosti a častějšímu výskytu sociálně patologických jevů v rodinném prostředí.

Manželství jako společenská instituce prochází v současné době celosvětově vleklou krizí, o čemž svědčí vysoká míra rozvodovosti blížící se téměř polovině všech manželství, a velký počet manželství prakticky živoří.

Dysfunkční rodiny nejsou schopny řešit své problémy samy, proto je žádoucí, aby vyhledávaly pomoc odborníků. Vesměs bývá naprosto nutné, aby se do řešení situace takových rodin vložili profesionálové, příslušné instituce – sociální odbory nebo ve vyhrocených situacích dokonce i policie.

Příčin, které způsobují některou z dysfunkcí v rodinách, může být značné množství a jsou různých stupňů závažnosti. Každá z těchto příčin, obtíží a problémů by byla vhodná ke zpracování jako téma zcela samostatné diplomové práce. Tak moc je tato problematika obsáhlá. Já jsem vybrala pouhé čtyři nejčastější důvody, v důsledku nichž se rodina stává více či méně dysfunkční. Je to:

- domácí násilí, agresivita,
- drogová závislost, alkoholismus,
- rozvod,
- finanční problémy.

O každém z těchto důvodů, jejichž následky bývají pro celou rodinu velice traumatizující, se pokusím uvést několik informací.

A) Domácí násilí, agresivita

Domácí násilí je fyzické, psychické, sexuální či ekonomické násilí mezi blízkými osobami žijícími společně v jedné domácnosti. Dochází k němu opakovaně zpravidla v soukromí, tedy za zavřenými dveřmi, mimo kontrolu společnosti. Pro domácí násilí je charakteristické, že intenzita násilných incidentů se stupňuje a role **násilné a ohrožené osoby se nemění**.

Otázka domácího násilí byla ještě v nedávné době opomíjena a přehlížena. Dříve se podceňovaly problémy spojené s tímto druhem násilí, které oběť hluboce poznamenávají. Psychické, fyzické a sexuální násilí mezi blízkými osobami, které zůstává skryté za zdmi domovů, se stalo v minulosti příčinou mnoha tragédií.

V současné době odborníci považují tento druh trestné činnosti za vážný problém, který postihuje nejen dospělé oběti, ale zároveň i jejich děti.

Podle statistik jsou totiž děti přítomny až u devadesáti procent případů, kde se domácí násilí odehrává. Problematika dětí ohrožených domácím násilím se podle Světové zdravotnické organizace řadí pod syndrom týraného a zneužívaného dítěte (CAN)³⁷.

Jedná se o děti, které vyrůstají v rodinách, v nichž jsou svědky násilí mezi rodiči nebo dalšími příbuznými. Často jsou také ony samy terčem fyzických útoků nebo jsou ohroženy psychickým týráním. Přestože jsou tyto děti většinou při násilných atacích schovány ve svém pokoji a podle rodičů ani netuší, že se v rodině děje něco špatného, jsou více či méně těmito situacemi poznamenány. Ačkoliv jsou děti dospělými považovány za „malé“, jsou velice vnímavé a rozhodně nejsou hloupé.

Domácí násilí mívá různou podobu. Nejčastější jsou hrubé nadávky, ponižování, urážky, posměšné kritizování, izolace od rodiny a přátel, snižování sebedůvěry oběti, její vydírání, omezování přístupu k penězům, dále to jsou rány pěstí, fackování, kopání, spoutávání, nucení k užívání drog, nucení k pohlavnímu styku, zamačávání cigaret na kůži oběti a jiné.

Obvykle vše začíná opakovanými útoky proti lidské důstojnosti a zdraví, ke kterým se zpravidla přidává otevřené fyzické napadání. To se neustále stupňuje. Nejprve může začít „pouhým“ postrčením, pohlavkem, fackou, kopanci až následuje

³⁷ CAN – Světová zdravotnická organizace uvádí tuto zkratku CAN - Child Abuse and Neglect, jako syndrom (soubor příznaků) týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.

přímé ohrožení života oběti. Charakteristickým rysem tohoto typu násilí je jeho opakování, dlouhodobost, neveřejnost a zvyšování jeho intenzity.

Útoky mají oběť nejen sociálně izolovat, ale vedou i ke snižování její sebeúcty, jejího sebevědomí s cílem vyvolat podřízené chování vůči agresorovi. Po samotném aktu násilí dochází často k omlouvám, slibům o nápravě agresora nebo dokonce ke kupování dárků na usmířenou. Skutečným cílem domácího násilí ale je získat nad obětí moc a ovládat ji.

U násilí dochází k rozlišení rolí na osoby ohrožené, kterými jsou oběti, a osoby násilné, jimiž jsou agresoři, tyrani.

Děti mohou při probíhajícím domácím násilí zažívat různé situace a dokonce samy se mohou dostávat do několika podob násilí. Jsou zasaženy buď jeho aktivní, nebo pasivní formou. U aktivního fyzického násilí dochází k hrubému zacházení, k pohlavkům, postrkování, až po závažná ublížení na zdraví. Často se tak stává, když se dítě snaží chránit ohroženou osobu, nejčastěji svou matku.

Mezi pasivní formy domácího násilí, které je páčáno na dětech, patří nedostatečné zajištění základních životních potřeb, jako je výživa, hygiena, zdravotní péče a podobné.

Aktivní forma psychického násilí je okamžikem, kdy jsou děti ponižovány, znehodnocovány, je jim velmi vulgárně nadáváno nebo dokonce vyhrožováno smrtí ať už jejich nebo někoho jim blízkého. Násilník může také ubližovat jejich domácím zvířatům, která mají rády a ke kterým se často upínají jako k jedné z mála citových jistot. V těchto případech bývají děti také často vysoce omezovány v kontaktech s kamarády či se širší rodinou.

Pasivní forma psychického násilí páchaného na dětech vzniká tehdy, kdy v důsledku násilí v rodině není dětem poskytnuto prostředí, ve kterém se mohou adekvátně vyvíjet. Nemohou zažívat bezpečí domova, jistotu, že události se dějí spravedlivě, že vše špatné lze změnit nebo aspoň částečně ovlivnit. Tyto děti nevyrostají v jistotě, že u svých nejbližších dospělých mohou hledat případnou pomoc a potřebné pochopení.

Agresor si sklon k násilí může přinést z původní rodiny, může být sám dřívější obětí nebo svědkem násilí v dětství. Má většinou nízké sebevědomí a snahu neustále své oběti omezovat a vychovávat. Není schopen hlubších citů a mezilidských vztahů a své agresivní chování popírá či omlouvá například vlivem alkoholu, stresu, hádkou nebo žárlivostí. Tyran může mimo domov navenek působit jako příjemný a pozorný člověk. Tento jev je nazýván fenoménem dvojí tváře, kdy se násilnická povaha agresora projevuje jen v domácím prostředí.

Oběť je na svém agresorovi závislá, někdy dokonce velice, a často přisuzuje vinu sobě a přemýšlí, co špatného partnerovi udělala. Chová k němu citový vztah, a proto mnohdy nenajde odvahu svou situaci řešit. Ví, že domov pro ni není bezpečným místem, neumí však kvůli dlouhodobému týrání najít východisko ze situace. Nejednou svého tyrana obhajuje a hledá příčiny jeho chování ve své neschopnosti mu vyhovět. Snaží se také kvůli dětem nevyvolat další výbuch jeho zlosti nebo násilí. Stydí se za to, co se doma děje, i za to, že nedokáže ochránit své děti.

Ty bývají přímými svědky tělesných zranění matky, jejího zesměšňování, ponižování a omezování. Rovněž ony mohou být také bity a zneužívány, nebo dokonce používány jako nástroj agresora vůči oběti. Děti jsou agresivními vztahy v rodině těžce poznamenány. Proto je žádoucí, aby matka odvedla své děti z násilného prostředí do bezpečí a hledala utajené ubytování. Například v bezpečném prostředí azylového domu, odkud za pomoci odborníků může podat trestní oznámení na násilnou osobu.

Pro společnost a takto postižené děti je velmi dobré, že se otázce domácího násilí věnuje v posledních letech čím dál větší pozornost, neboť se jedná o citlivý, avšak dlouho neřešený celospolečenský problém.

Prevenici domácího násilí vidím v podporování zdravého sebevědomí každého jedince, jehož výchova začíná v rodině, v zodpovědnosti a také v soustavném systematickém potlačování a odmítání násilí v celé naší společnosti.

B) Drogová závislost, alkoholismus

V současnosti je závislostní chování stále větší součástí životního stylu. Mnozí lidé se snaží čím dál více unikat od často nepříjemné nebo složité životní reality do zprvu bezproblémového života s nějakou drogou.

Drogy, s kterými zpočátku lidé experimentují a užívají je jen příležitostně, jim přinášejí uvolnění a euforii. V pozdějších stádiích při jejich pravidelném užívání se začínají projevovat jejich škodlivé účinky a zvyšuje se současně možnost nákazy vážnými nemocemi, jakými je například žloutenka typu B nebo C, HIV pozitivita a z ní plynoucí nemoc AIDS. Uživatel postupně podřizuje droze svůj život a v posledním stadiu propadá drogové závislosti zcela. Ztrácí rodinné zázemí, přichází o práci, může mu hrozit trestní stíhání, žije ve špatných životních podmínkách, a jedná-li se o rodiče, hrozí jim odejmutí dětí. Mnozí uživatelé drog se dostávají do finančních problémů, proto se snaží získat peníze na drogu jakýmkoliv, často i nelegálním způsobem. Člověk závislý na droze se kvůli ní a pro ni bez zábran uchýlí k prostituci, ke krádeži či podvodu. Je pochopitelné, že takové chování narušuje rodinné vztahy a končí rozkladem partnerských svazků.

Drogy se dají definovat jako omamné látky, které mění stav člověka různými způsoby. Získávají se buď z rostlin, nebo chemickou syntézou. Člověk si může vypěstovat návyk, a to psychický nebo fyzický, a stává se z něj toxikoman.

Dalším drogovým problémem je tabakismus. Dlouhodobé kouření poškozuje srdce, vede k impotenci u mužů, podporuje rozvoj zhoubných nádorů a u žen vyvolává předčasný porod nebo poškození plodu. Tabákový kouř obsahuje velké množství chemických látek, ale návyková je pouze jediná z nich – nikotin. Tuto návykovou látku obsahují usušené lístky tabáku viržinského, který byl dovezen Kolumbovými námořníky. Druhou odrůdou je tabák selský, jenž slouží k výrobě šňupacího tabáku.

Hlavně mezi mládeží u nás je hojně rozšířená marihuana. Marihuanová cigareta obsahuje lístky a vrcholky konopí. Vyvolává u člověka veselost, dokonce až ztrátu zábran v jednání a chování.

Ve stále větší míře proniká do našeho prostředí i tak nebezpečná návyková látka, jakou je heroin. Jedná se o bílý nebo kropenatě hnědý prášek, který lze šňupat,

vpichovat nebo kouřit s tabákem. Heroinismus je pokládán za nejtěžší toxikomanií. Kromě nebezpečí, které tato droga skrývá, je zde opět riziko přenosu nemocí sdílením injekčních stříkaček a jehel mezi závislými. Smrtelné množství heroinu je 50 až 70 mg, při kombinaci s alkoholem a jinými látkami ovlivňujícími dýchací centrum je dávka ještě nižší. Heroin je klasická tvrdá droga, která funguje podobně jako morfin, stačí ale pětkrát až desetkrát menší dávka. Při podání má náhlý nárazový účinek (kick), lépe proniká do mozku, působí prudčeji, ale má kratší působnost. Po aplikaci může příjemný pocit uspokojení trvat asi jednu až sedm hodin.

Velmi rozšířené je také zneužívání metamfetaminu – pervitinu, který se může polykat, šňupat nebo vdechovat. Vede k úbytku na váze a psychická závislost na něm nastává velmi brzy.

V současnosti je možné opatřit si spoustu dalších návykových látek, jako je například crack, hašiš či morfin.

Pro člověka závislého na droze je při odvykání důležitá zejména morální podpora nejbližších členů rodiny a důrazné řešení problémových situací, i když má narkoman snahu svou situaci podceňovat a často své okolí přesvědčuje, že má drogu pod kontrolou.

Nejrozšířenější a také bohužel nejdostupnější drogou je **alkohol**. K příznakům opilosti patří nezřetelná výslovnost, alkohol v dechu, zarudlé oči, nejistá chůze, zhoršená pohybová souhra, ospalost, slovní i fyzická agrese, oslabení zábran v chování a nakonec bolesti hlavy v kocovině. V pozdějším stadiu alkoholismu je to zřetelný třes, výpadky paměti, zvyšování odolnosti vůči alkoholu a snížená schopnost pití ovládat, zastavit je a v neposlední řadě také ztráta přátel.

V naší společnosti a k její velké škodě je velice podceňována nadměrná konzumace piva. Tato psychoaktivní látka je nejen tolerována, ale je dokonce považována za jakýsi kult češství, jenž je možná i uměle podporován a udržován. Důvodem této nežádoucí situace je mimo jiné vzestup nabídky, reklam a pouze formálně regulovaná dostupnost alkoholu, a to i ve vztahu k dětem a dospívajícím.

Postoj dnešní společnosti k požívání alkoholu je tedy poměrně tolerantní. Skutečnost, že krabice levného vína stojí bezmála méně peněz než krabice mléka, je dle mého názoru, velice tristní.

Spotřeba alkoholických nápojů se v České republice neustále zvyšuje, přičemž většinu čistého alkoholu získáváme právě prostřednictvím piva, které považujeme za neškodný nápoj. Zdomácněním alkoholové subkultury, jejímuž rozvoji veřejnost nijak nebrání, vzniká abnormální stav, kdy se stává outsiderem ten, který abstinuje, a ne ten, který se holdování alkoholu přizpůsobuje. Do konfliktu se sociálním prostředím se dostává tedy ten, kdo nepije, ne naopak. Je to patologický jev v naší společnosti, varovný signál pro ni a před následujícím vývojem alkoholismu.

Vzhledem k vzestupu spotřeby alkoholu a tabáku v naší republice začíná být kladen důraz na problematiku závislostí. V České republice existují zařízení, která pomáhají závislým lidem k návratu do společnosti, ke zlepšování mezilidských vztahů, stabilizaci sociálních podmínek života a k přijetí zodpovědnosti za své jednání.

C) Rozvod

„Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.“³⁸

Každé manželství prochází určitým vývojem ve vztazích partnerů. Začíná obdobím zamilovanosti, vede přes první krize, někdy však následuje odmítání partnera až do úplného vyčerpání vztahu, jehož důsledkem je rozpad rodiny. Manželé, kteří po celou dobu sobě i svým dětem vytvářejí klidný a bezpečný domov, si začnou najednou více a více uvědomovat neshody způsobené nepřijatelným jednáním jednoho z partnerů a zjišťují, že nejsou schopni, anebo dokonce nechtějí je řešit. V prvním období manželství lidé své negativní, pro druhého z partnerů nepřijatelné, vlastnosti a způsoby potlačují, ale po určitém čase nebo během prvních manželských krizí se zákonitě tyto vlastnosti projevují. Takové chování a jednání bývá často pro jednoho z manželů neakceptovatelné. Nabízí se tedy otázka, zda je dobré trpět v takovém svazku v zájmu dětí, anebo je v jejich zájmu lepší podat žádost o rozvod. V současnosti se rozvod stává velkým fenoménem, podle zveřejňovaných statistik téměř polovina uzavřených manželství končí rozvodem.

³⁸ Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění. § 1

Myslím si, že je to dáno dobou a způsobem života, který je značně hektický. Na oba manžele jsou kladeny stále větší požadavky v zaměstnání, kde oba chtějí být úspěšní, oba by rádi trávili volný čas po svém, a tak snadno dochází k napjatým situacím v jejich vztahu, až se časem vzájemně odcizí. Ale hlavně mám dojem, že dnešní mladí lidé si neváží manželství jako takového. Slib, který si navzájem dali před svědky, není pro ně zřejmě natolik závažný, jako tomu bylo v dřívějších dobách. Velice snadno se lidé vzdávají společného žití často kvůli povrchním problémům. Místo aby se snažili krizové situaci předejít nebo ji řešit a vyřešit, neustále pracovat na svém vztahu, rozhodnou se prostě a jednoduše, že se rozvedou. Před několika desítkami let, což není zas až tak dlouhá doba, byli rozvedení manželé považováni za něco nevhodného, nepřijatelného, možná i společností odsuzovaného. Aby si tedy neudělali ostudu, zůstávali v manželství.

Je samozřejmě otázka, zda a jak to bylo dobré řešení. Pokud je to donutilo na manželském vztahu pracovat a problémy řešit, bylo to jedině dobře. Ale jestli spolu zůstávali jen z toho důvodu, aby se na ně společnost jako na rozvedené nedívala skrz prsty, přestože nadále nefungovaly některé z funkcí rodiny, je diskutabilní, zda to bylo dobré řešení, protože dlouhodobé žití v nefungujícím vztahu je jistě psychicky i fyzicky velice náročné a všechny zúčastněné osoby zcela určitě poznamená.

Musíme si uvědomit, že partneři mnohokrát nejsou schopni spolu komunikovat a dítě v prostředí citového chladu, prázdnoty a dráždivých emocí nenachází základní životní jistoty. Často je využíváno jako nástroj pomsty jednoho rodiče vůči druhému. Někdy dokonce je proti jednomu rodiči soustavně popouzeno, ale také mu může být vyhrožováno. Partneři zatahují dítě do svých konfliktů, a pokud spolu nekomunikují, dělává jim dítě v komunikaci zprostředkovatele.

Manželský nesoulad, který ústí v rozvrat rodiny, vyvolává u dospělých různé obtíže. Může to být náladovost, výbuchy vzteku, napětí, vyčerpanost, beznaděj, bezmocnost, apatie, obavy z budoucnosti, které jeden z manželů nebo oba řeší alkoholem, léky, nadměrnou konzumací jídla a podobně.

Rodiče jsou často pohlceni svými hádkami, urážkami, problémy a mohou začít své děti zanedbávat. U psychicky deprivovaného dítěte, které miluje a potřebuje oba rodiče, se začínají projevovat poruchy chování. Nejčastěji je to nechutenství, bolesti hlavy, bolesti břicha, poruchy spánku, noční pomočování nebo zakoktávání.

Dále se přidává výrazné zhoršení školního prospěchu a chování ve škole. Dítě se neumí vyrovnat se situací v rodině a dochází u něho ke změně v sebehodnocení, například úvahami typu kdybych poslouchal, tak by tatínek neodešel z domu. Malý člověk se uzavírá do svého vnitřního světa. Starší děti demonstrují svůj strach z odchodu jednoho z rodičů například užíváním drog, popíjením alkoholu, kouřením, útekem z domova, neznámé nejsou ani pokusy o sebevraždu.

Hlavně pro mnohé děti je tato životní stresová situace začátkem pozdějších duševních poruch a obtíží neurotických i psychosomatických, které se musí řešit v ordinacích dětských psychologů, psychiatrů, neurologů, internistů a jiných odborníků.

Pokud partneři uznají, že jejich manželství je hluboce a trvale poškozeno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití, podává jeden z nich žádost o rozvod. Obvykle je to rodič, jehož partner se může projevat jako alkoholik, hráč, žárlivec, podvodník, násilník, workoholik, člověk s hysterickými, autoritativními, asociálními rysy, neplnící svou roli rodiče.

„Rozvod je zlá věc, ale špatné manželství nemusí být nic lepšího, ba může být ještě horší.“³⁹

Soudci při rozvodovém řízení řeší poměry nezletilých dětí: úpravu jejich výchovy a výživy, styk s druhým rodičem a rozdělení společného jmění manželů. Pokud se oba partneři předem nedomluví, může být dítě těžce frustrováno při vyšetření soudních znalců, kterým se má vyjádřit, ke komu z rodičů cítí větší lásku a s kým chce po rozvodu žít. Nejlepším řešením těžké situace je vzájemná domluva obou rodičů na střídavé péči o dítě. I když ani toto řešení není stoprocentně vhodné pro každou rodinu. Záleží na mnoha okolnostech, zda a jak jsou bývalí manželé schopni nadále spolu komunikovat, na místech jejich nových bydlišť, také je nutné mít ohled na školní a mimoškolní zařízení, která dítě navštěvuje.

Rozvod je těžká životní zkouška pro všechny zúčastněné. Je důležité, aby se manželé snažili tímto složitým obdobím projít s co nejmenšími následky pro další život svůj, ale hlavně svých dětí. I po rozpadu rodinných vztahů zůstávají rodiči a měli by se snažit o klidné a slušné vyřešení vzájemných sporů. Je dobré informovat dítě o rozvodu přiměřeně jeho věku a vyřešit pravidelný kontakt s oběma rodiči bez rozvodového traumatu.

³⁹ Matějček, Zdeněk. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992. 153 s.

I když pozoruji, že v dnešní společnosti je rozvod chápán jako celkem běžný, měli bychom se vrátit k tradičním morálním hodnotám, jakými je tolerance, láska, zodpovědnost, cit a jiné a pokud je to jen trochu možné, snažit se udržet manželský svazek i instituci manželství v zájmu spokojeného života zejména dětí.

D) Finanční problémy, nezaměstnanost

V současné době se neutěšená finanční situace v rodinách stává velice závažnou. Roste trend zadlužování pod vlivem masivně nabízených půjček, vznikají lichvářské společnosti a lidé se dostávají do dluhových pastí a mnohaletých finančních problémů.

Lidé vstupující do manželství často podceňují úlohu ekonomiky v manželství. S finančními problémy se začínají potýkat většinou při prvních krizích, které mohou být způsobeny rodičovskou dovolenou, nezaměstnaností, nutností omezit výdaje na své koníčky nebo sociálně patologickými jevy v rodině. Finanční nouze a otřesená ekonomická situace se projevují v pocitech úzkosti a častých hádkách, které vedou k ohrožení základních funkcí rodiny.

Mnohdy důsledkem nedostatku peněz a později i zadlužením se narušují vztahy mezi partnery, až některý z nich začne hledat východisko ze situace mimo rodinné soužití. Vzniklé konflikty také pochopitelně ovlivňují děti, které v narušeném prostředí vyrůstají. I když v naší společnosti neexistuje doslova bída, existují rozdíly v relativním bohatství mezi lidmi. Můžeme pozorovat, že některé rodiny svým dětem dopřávají vše, nač si vzpomenou, zatímco v jiných rodinách se potýkají rodiče s ekonomickými problémy někdy i mnoho let. Zvláště rodinám patologických hráčů, alkoholiků a konzumentů tvrdých drog hrozí, že bude rychle zruinována nejen vztahově a společensky, ale především finančně. Proto by takoví destruktivně působící jedinci neměli mít volný přístup k penězům, úsporám ani k drahým a lehce zpeněžitelným věcem. Jestli žena partnera, který například propadl alkoholu, omlouvá a nepřistoupí k razantnímu řešení situace, může to vést dokonce nejen k finančnímu ohrožení rodiny.

Do tíživých finančních problémů se mohou dostat i matky po rozvodu, rodiče samoživitelé nebo také ženy, kterým manžel přísně odpočítává peníze na provoz domácnosti.

U dětí může dojít k asociálnímu chování, které se projeví třeba drobnými krádežemi, protože se chtějí vyrovnat bohatším kamarádům, jimž mohou rodiče pořizovat značkové oblečení, různou elektroniku apod. Jestli nejsou v rodině naplněny základní ekonomické potřeby, dochází v ní k silným a nebezpečným konfliktům, jež vážně ohrožují její soudržnost a zdravý vývoj dětí.

Dalším specifickým rysem rodin v sociální tísní je vysoká nezaměstnanost rodičů. Z valné části jsou rodiny závislé na sociálních dávkách, přibývá těch, jimž hrozí vystěhování pro dlouhodobé neplacení nájemného. Výplata sociálních dávek znamená krátkodobé materiální zlepšení. Nevhodný rodinný vzorec původní rodiny ovlivňuje negativně vztah mladých rodičů k zajištění potřeb a výchovy dětí, které jsou považovány za samostatné již ve velmi útlém věku. Závažným faktorem je nedostatečné plnění výchovné funkce a nerespektování zákona o povinné školní docházce. Děti vyrůstající v nepodnětném rodinném prostředí, přejímají archetypy chování dospělých. Jednotlivým prvkem těchto rodin je zvláštní druh solidarity, vzájemná podpora, výpůjčky peněz a odmítání kontaktů s jinými komunitami.

4.2 Problémy a obtíže dětí vyplývající z tohoto působení

Představa domova se vytváří přibližně kolem druhého roku dítěte. Dítě přijímá vědomí, že patří do určité skupiny „svých“ lidí, do určitého lidského společenství. Na kladné citové zázemí v rodinném prostředí reaguje vnitřní pohodou a vyrovnaností. Zároveň je rodina pro dítě i dospělého člověka zázemím, kam se může v nouzi a při pochybení kdykoliv uchýlit a nalézt zde bezpodmínečné přijetí.

Každý člověk, především však dítě chce mít kolem sebe lidi, kteří ho mají rádi, obdivují ho a potřebují jeho společnost. Patologické rodinné prostředí s citovým chladem neposkytuje základní psychické potřeby nejen dospělým, ale ani dětem. Vyrůstají-li v dysfunkční rodině, zažívají pocity strachu, smutku, nespravedlnosti, bezmoci a často, zcela dezorientované, hledají vinu u sebe.

Chování a jednání dětí psychicky i fyzicky týraných se značně liší od chování dětí vyrůstajících v harmonickém rodinném prostředí. Jsou úzkostné, bojácné, izolují se od svých vrstevníků, mají špatný prospěch ve škole, trpí dalšími emocionálními poruchami a poruchami chování. Když dospějí, přenášejí si pokřivené vzorce chování mezi partnery z primární rodiny do svých nových rodin.

Pro většinu z nás je rodičovství naprosto přirozenou součástí života. Existuje však mnoho vlivů, které působí negativně na schopnost člověka přijmout a zvládat rodičovskou roli.

Cílem výchovy k manželství a rodičovství by mělo být vychovat mladého jedince tak, aby ve vhodný čas a s vhodným partnerem vytvořil rodinu, jež by plněním všech funkcí vytvořila vhodné podmínky pro optimální vývoj potomků, kteří z této rodiny vzejdou. Výchova k manželství a rodičovství včetně sexuální výchovy by měla probíhat nenásilně, nepřetržitě a od nejtútlejšího věku za působení jak rodiny, tak školy, případně všech dalších složek společnosti.

4.3 Předcházení těmto obtížím

Základem primární prevence je chovat se tak, aby vůbec nedocházelo k těmto neblahým společenským jevům. Potlačit je hned v začátcích, nedat jim šanci, aby se rozrostly a negativně působily na děti. Zaměřit se na širokou veřejnost a podpořit ji, aby se stávala vnímavější a pozornější vůči svému okolí, vůči zájmům a potřebám dítěte. Naučit veřejnost, jak při zpozorování příznaků upozorňujících, že dochází k nějakému neblahému chování vůči dítěti reagovat a postupovat. *„Aby se tu vytvořila společenská životní atmosféra, v níž by se nebezpečí jakéhokoliv násilí vůči dítěti snižovalo na minimum a na jejímž pozadí by každý uskutečněný akt násilí svým způsobem „křičel“ a byl tedy nepřehlédnutelný.“⁴⁰*

Kromě působení na širokou veřejnost je nevyhnutelné preventivně působit na rodiče a nejbližší vychovatele dětí. Pomáhat rodinám finančně, umožnit jim kulturní prožitky, sportovní aktivity a jiné. Všechny tyto podpůrné prostředky umožňují

⁴⁰Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. 2. vyd. Praha: Grada, 1995. 104 s.

jednotlivým členům rodiny realizovat se, ale také fungovat spolu jako celek. Tím zvyšují pocit jistoty a bezpečí celku a pomáhají tak rodinu stmelovat, spolupracovat, spoléhat se jeden na druhého a vychovávat k odpovědnosti.

Ve výchově dětí je důležitý postoj rodičů k problémům. Rodiče jsou pro své děti prvotním vzorem, děti kopírují vzorce jejich chování. Je tedy zřejmé, že pokud chceme, aby z dítěte vyrostl čestný člověk, nebudeme například sami lhát. Pokud dítě odmala vidí, že rodiče rádi a často navštěvují restaurace a hospody, kde popíjejí alkohol, kouří a tráví většinu svého volného času, je velká pravděpodobnost, že stejný životní styl povedou jednou i jejich děti.

Důležitá je tedy také protidrogová výchova. Jejím úkolem je především předejít drogovému problému, informovat populaci o následcích a rizicích, posilovat sebevědomí a nabízet jiné aktivity. Cílem prevence je změnit chování mladých lidí ve smyslu podpory jejich zdraví. V tomto směru na ně musí působit nejen rodiče, ale i škola, kde děti tráví velkou část dne. Jedna z dalších možností prevence je dobrý příklad v rodině. Je důležité, aby se rodiče zajímali o to, co jejich děti ve volném čase dělají a zda ho smysluplně využívají. Jak jsem již zmínila, je naprosto žádoucí, aby rodiče šli svým dětem příkladem. Co se týká drog i nežádoucího chování, měli by jednotně působit a dát dítěti jasně najevo svůj negativní postoj jak vůči návykovým látkám, tak také proti násilnému chování.

4.4 Systémová pomoc dysfunkčním rodinám

Problémová situace rodin obvykle vzniká z různých příčin, které je nutné řešit individuálně a komplexně. Jednotícím prvkem je skutečnost, že dysfunkční rodiny nejsou schopny bez vnější pomoci problémy zvládnout. Rodinám, které se ocitly v krizové sociální situaci, mohou být poskytovány samostatné asistenční služby s cílem pomoci obnovit jejich soběstačnost a upevnit stabilitu rodiny. Mezi systémovou pomoc dysfunkčním rodinám se řadí také například různá nízkoprahová zařízení, denní stacionáře, detoxikační jednotky, protialkoholní oddělení psychiatrických léčeben, terapeutické komunity, intervenční centra a mnoho

neziskových organizací. Napomáhají také terénní programy, krizová centra, AT ordinace, linky bezpečí a poradenská centra. Součástí léčby příčiny, která způsobila onu konkrétní rodinnou dysfunkci, může být rodinná terapie, jež nabízí pomoc při zlepšování partnerských vztahů, obnovení komunikace s rodinou a vzájemném usmíření.

Z pohledu rodinné politiky lze rozlišit tři typy aktivit zaměřených na podporu rodiny:

Sociální služby, které jsou zaměřeny na pomoc a podporu jednotlivým členům rodiny nebo rodině jako celku, který se nachází v nepříznivé sociální situaci, za účelem prevence sociálního vyloučení. Základními druhy sociálních služeb jsou: sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence.

Služby na podporu fungující rodiny, které mají preventivní a podpůrný charakter. Jejich posláním je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství, podporovat rodiny v péči o děti a při harmonizaci práce a rodiny. V této skupině lze dále rozlišit komerčně poskytované služby na podporu fungující rodiny a nekomerčně poskytované služby na podporu fungující rodiny. Je to například pomoc s vedením domácnosti, hlídání dětí do věku tří let, volnočasové vzdělávací aktivity pro děti, mateřská centra a další.

Činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí:

- preventivní činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí,
- poradenská činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí,
- činnost v rámci sociálně-právní ochrany dětí v náhradní rodinné péči,
- práce s dětmi vyžadujícími zvýšenou pozornost v rámci sociálně-právní ochrany dětí,
- zřizování zařízení sociálně-právní ochrany dětí.⁴¹

⁴¹ <http://www.mpsv.cz/cs/4>

Dalším krokem, který stát učinil v nedávné době za účelem pomoci řešit jednu z dysfunkcí rodin, byla úprava zákona, který změnil některá fakta týkající se změn některých zákonů v oblasti ochrany oběti před domácím násilím. Díky této úpravě dochází k významným změnám v oblasti ochrany obětí domácího násilí.

Změna stanovuje, že pokud dojde k ohlášení fyzického napadení jednoho člena domácnosti dalším členem (ve většině případů se jedná o napadení ženy mužem), může Policie ČR násilníka vykázat na deset dnů ze společné domácnosti, nebo mu do ní zakázat vstup. Ženám s jejich dětmi je tak poskytnuta další ochrana před agresorem. Získají potřebný čas, aby si mohly ujasnit následující kroky v řešení své situace.

Zákon č. 135/2006 Sb., § 21a: „Lze-li na základě zjištěných skutečností, zejména s ohledem na předcházející útoky, důvodně předpokládat, že dojde k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo zvláště závažnému útoku proti lidské důstojnosti, je policista oprávněn toho, kdo je podezřelý z takového jednání, vykázat z bytu nebo domu společně obývaného s ohroženou osobou (dále jen „společné obydlí“), jakož i z jeho bezprostředního okolí. Součástí vykázání je rovněž zákaz návratu do vymezených prostor. Toto rozhodnutí je účinné v okamžiku, kdy bylo prokazatelně sděleno osobě, proti které směřuje. Osoba, proti níž vykázání směřuje (dále jen „vykázaná osoba“), je poté povinna neprodleně opustit místo, na které se rozhodnutí o vykázání vztahuje.“⁴²

4.5 Dílčí závěr

„Můžeme učinit z rodiny opravdové místo k výchově opravdových lidí. Každý z nás je objev, na každém z nás záleží.“⁴³

Vývoj každého člověka se řídí obecnými přírodními a společenskými zákonitostmi, avšak současně je to proces individuální, který je však ovlivňován více činiteli. V rozvoji člověka jsou uplatňovány jak dědičné předpoklady, tak konkrétní podmínky prostředí a výchovy. Vyváženost fyzického, psychického a sociálního vývoje jedince dává předpoklady pro optimální rozvoj kvalitní osobnosti.

⁴² Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím

⁴³ Satirová, Virginie. Kniha o rodině. 1. vyd. Praha: Práh, Brno: Svan, 1994, 24 s. ISBN 80-901325-0-2

Dojde-li z nějakého důvodu k narušení této rovnováhy v kterémkoliv období života jedince, dochází buď k pozvolným, nebo dokonce i k náhlým změnám, které mohou narušit jeho další vývoj. Některé negativní situace, které působí na jedince dlouhodobě, mohou mít na něj neblahý vliv. Ten může být několikasťupňový, od lehčích potíží, jako jsou problémy v chování, problémy ve škole, nerespektování autorit, přes noční pomočování, velikou nedůvěřivost jak v sebe samého, tak ve své okolí, až po různá chronická onemocnění, nebo dokonce lehčí či těžší postižení, které může být i trvalé, patří sem také určité nepříznivé procesy stárnutí. Všechny tyto okolnosti jsou překážkou kladného rozvoje osobnosti.

Lze říci, že každý člověk je ohrožen celou řadou nežádoucích momentů, a záleží proto mimořádně na tom, v jaké rodině vyrůstá, jak je vychován, jaká je jeho rozumová i citová úroveň, jakými principy se řídí, jaké má morální a charakterové vlastnosti, jak řeší své osobní potřeby a zájmy, jakými činnostmi se zabývá a jak je schopen překonávat překážky.

Toto jsou všechno základy, které dítě získává nebo přebírá svým životem v rodině. A opět se potvrzuje pravidlo, že jen vhodným působením rodiny na dítě, bezpečným zázemím domova a hlavně zdravou rodičovskou láskou může z malého dítěte vyrůst silný a zdravý jedinec, který je schopen odolávat nepříznivým vlivům života.

5. Fakta; data získaná z místních šetření; kazuistiky

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit a popsat, jaké jsou charakteristiky problémů a obtíží dětí žijících v dysfunkčních rodinách a jakým způsobem tyto charakteristiky ovlivňují jejich životní situace.

Mým úkolem bylo zjistit především prostřednictvím rozhovorů se sociálními pracovníky a učiteli ve školách, zda je možné na základě dlouhodobého pozorování chování dětí posoudit, jestli v jejich rodině nedochází k narušení některé z jejích funkcí.

Dále mě zajímalo, zda mohou zmínění pracovníci po dlouholetých zkušenostech při práci s dětmi s jistotou říct, zda je možné podle případného problémového chování dětí, jejich obtíží a problémů předem odhadnout či určit, o jakou dysfunkci rodiny se jedná. Tím mám na mysli, jestli je pro určitou konkrétní rodinnou dysfunkci specifický problém v chování dítěte. Například: Pokud se Pepíček ve vztahu k ostatním dětem projevuje převážně agresivně, můžeme předpokládat, že vyrůstá v rodině, kde jeden z rodičů je agresorem, nebo tam přímo dochází k domácímu násilí?

Vzhledem k tomu, že se jedná o velice citlivá témata, odpovědi na své otázky jsem se snažila získat převážně od zprostředkovatelů, kterými mně byli níže uvedení pracovníci. Pouze v jednom případě se mi podařilo spojit se s matkou a jejím synem Matějem (nar. 2004).

Své šetření jsem prováděla začátkem roku 2012 na sociálních odborech měst Jičín, Semily a Jilemnice, ve školních zařízeních obce Valdice, města Semily a důkladným pozorováním blízkého okolí.

Respondenty pro můj výzkum byly sociální pracovníce odboru Sociálně právní ochrany dětí v Jičíně a Jilemnic, paní učitelka z mateřské školy ve Valdčích a paní učitelka ze základní školy v Semilech.

Případové studie jsem zpracovala u těchto čtyř dětí a jejich rodin: Matěj (2004), Honza (2006), Pepík (2006), Jana (2003). Jména dětí jsou změněná a každé z nich pochází z jinak typizované dysfunkční rodiny.

5.1 Kazuistiky dětí

5.1.1 Kazuistika Matěje, 7 let

- Několik let žil v rodině, kde probíhalo domácí násilí. Agresorem byl matčin partner.

Z výpovědi Matějovy matky:

V současnosti bydlí v pronajatém bytě ještě spolu s mladším bratrem Matěje, který má jiného biologického otce než Matěj. S tímto otcem matka žila zhruba od Matějových dvou let. Vztah to byl nestabilní, plný extrémních výkyvů, kdy nějaký čas panovala rodinná pohoda, všichni se zdáli být šťastní, a poté následovalo období, kdy se matka s partnerem neustále hádali. Hádky vyvolával partner často kvůli malichernostem. Mimo jiné byl žárlivý, neměl rád, když matka s Matějem někam odcházela. Při jejich odchodu se sice tvářil, že je vše v pořádku, ale po chvíli začal matce psát opakovaně sms, kdy už se vrátí domů, že je mu smutno a že se na ně těší. Po příchodu vyvolával hádky pod nějakou jinou záminkou, ale nakonec vždy vyplynulo, že problém byl v matčině odchodu např. na návštěvu příbuzných či kamarádek. Chtěl, aby veškerý čas matka trávila s ním. Paradoxně čas, který s ním netrávila, trávil on s jinými ženami.

Dalším z problémů byly velké neshody ve výchově Matěje; partner na něj žárlil, nutil matce myšlenku, že Matěje rozmazluje, vychovává ho k nesamostatnosti, tvrdě jí vyčítal, když syna oslovovala zdvořilou jména, vyžadoval po Matějovi velkou samostatnost, až nepřiměřenou jeho věku. Nesnesl, když šel venku po ulici Matěj s matkou drže se za ruku (byly mu 2–3roky!), nebo když matka pomáhala Matějovi do schodů. Pokud Matěj přišel za matkou do ložnice, aby s ní spal v posteli, partner uraženě odcházel. Vše samozřejmě skončilo hádkou, protože matka se snažila vyvracet partnerovi jeho názory a bránit Matěje.

Hádky probíhaly velice hlučně, partner zmiňoval, jak je matka neschopná a její syn také. Tyto hádky často končily fyzickým napadením matky. Všem bývá přítomný i Matěj. Několikrát s pláčem prosil matčina partnera, ať maminku nechá, ale ten naopak ještě přitvrdil.

Po těchto excesech se matka buď sama rozhodla a od partnera odešla, nebo ji vyhodil on sám. Ovšem po několika dnech jeden z nich přišel za tím druhým s tím, že to

zkusí znovu a jinak, že se přece mají rádi a už nedopustí, aby to takhle dopadlo.

Matka viděla a hledala převážně chyby u sebe. Věřila, že pokud se bude snažit víc a víc být lepší, partner nebude mít důvod se na ni zlobit. Partnerovo patologické chování si vysvětlovala tím, že když byl malý, zřejmě mu jeho maminka nedávala dostatečně najevo svou lásku. Snažila se na partnerovi vidět jen jeho dobré vlastnosti a to, jak se jí neuvěřitelně snažil pomáhat například s chodem domácnosti.

Po několika letech matka s partnerem otěhotněla a narodil se jim syn. Ale i během těhotenství, porodu a prvních měsíců života miminka stále docházelo k výbuchům hněvu, hádkám a různým stupňům agrese. Asi po pěti letech tohoto způsobu života se definitivně rozešli.

Matěj se kupodivu během těchto let zdál být relativně v pořádku, viditelná byla „pouze“ velká citová fixace na matku, pravidelné noční pomočování, buzení se a ujišťování se, že matka je poblíž. Také byla u Matěje velice častá nemocnost. Problémy v Matějově chování se začaly objevovat až v pozdější době, kdy už žijí s matkou a mladším bratrem sami.

Matka Matěje popisuje jako velice inteligentního chlapce, citlivého a hodného. Ale začínají se u něj projevovat sklony k hysterii, agresivita vůči škole, autoritám a všemu, co je nějakým způsobem odlišné od „normálu“. Matěj naprosto odsuzuje lidi obézni, lidi s brýlemi, lidi s jinou barvou pleti. Je si nejistý sám sebou, pořád se ujišťuje o tom, co má právě dělat, co bude následovat. Matka uvedla, že Matěj se o ni neustále strachuje, aby se jí něco nestalo, aby ji někdo nepřepadl, aby všechno zvládla. Nedávno se prý Matěj mimoděk zmínil, že se bojí někde jít, aby ho někdo neotrávil. Matka začíná být z jeho chování značně vyčerpaná. Tvrdí, že se snaží ho chápat, vysvětlovat, vytvářet mu konečně jistotu a domov, ale má pocit, že čím víc se snaží, tím víc se u Matěje projevují agresivní a hysterické sklony.

Matka: Vysokoškolačka, zdravá, zaměstnaná jako úřednice. Pro děti se snaží dělat první poslední.

Matčín partner (teď již bývalý): učňovské vzdělání, podniká ve stavebnictví. Povahově je výbušný, nezodpovědný. Matěje respektoval velice okrajově, víc se věnoval svým vlastním dětem.

Matěj: V sedmi letech byl velice často nemocný, téměř každý měsíc léčen antibiotiky.

Analýza relevantních faktorů případu

Rodina: v současnosti neúplná

Rodinné prostředí: Dřív problémové; časté hádky, napětí mezi členy, nejistota.

V současnosti je rodinné prostředí stabilní; bydlení má trvalý charakter.

Ekonomická úroveň: průměrná

Vztah k rodičům: Matěj je na matku je velice citově fixován, biologického otce má také rád.

Projekce ve škole: Dříve Matěj často chyběl z důvodu nemoci, teď je školní docházka v pořádku, učení jde Matějovi velice dobře. Problém je v neustálém kladení otázek co a jak má dělat. Třídní učitelce se to zdá být v rozporu s jeho prokazatelně dobrou inteligencí.

Projekce v sociální oblasti: Hůř si nachází trvalé kamarády. Zřejmě proto, že je zatrpklý, má pocit křivdy a následkem toho jedná ke svému okolí přehnaně kriticky. Je ale také velice sebekritický! Má depresivní prožívání, je emočně labilní s velkými sklony k hysterii. Často se snaží na sebe upoutat pozornost.

Hodnoty, vztahy a potřeby: Významnou hodnotou je pro něj stálý domov a vlastní osoba. Má potřebu upoutávat pozornost, být obdarováván a chválen. Touží být ve všem nejlepší, zároveň se přehnaně podceňuje, nevěří si. Preferuje vše zvláštní, výstřední a nerozlišuje hranice přijatelnosti vlastního i cizího chování.

Vlastní zpráva:

Z uvedeného je zřejmé, že vztahy v rodině byly velmi problémové. Matějovi se matka věnovala podle momentální situace. Pokud byl klid, věnovala se převážně bývalému partnerovi, možná díky tomu byl v rodině na čas mír. Jestliže se partner s matkou hádal a vyčítal jí cokoli ohledně Matěje, snažila se mu to ona o to víc vynahradiť. Matějovi evidentně chybělo stabilní citové zázemí. Řekla bych, že v tomto případě mimo jiné neproběhl správně tak zvaný oidipovský komplex. Syn s matkou si zřejmě ve správném vývojovém období nedostatečně ujasnili role a teď se Matěj občas snaží dosadit do role matčina partnera. Myslím, že by bylo příhodné, aby matka vyhledala odbornou pomoc dětského psychologa, který by jí pomohl rozebrat Matějovu citovou labilitu. Spolu s odborným působením na Matěje by se mohlo časem podařit srovnat Matějovu citovou a nervovou labilitu, nastolit zdravou míru sebevědomí a dosadit ho do jeho správné role.

Prokázané problémy a obtíže vzniklé působením dysfunkční rodiny:

agresivita, nízké sebehodnocení, zdravotní problémy, oidipovský komplex, nervová labilita, nedůvěřivost, nejistota, nestálost, hysterie, bázlivost

5.1.2 Kazuistika Honzy, 6 let

Jeho rodiče se rozvedli, když mu byly asi tři roky.

(Z rozhovoru a materiálu pracovnice OSPOD města Jilemnice)

Honzík žil ještě se starší sestrou, maminkou a tatínkem v rodinném domku. Často je navštěvovala babička – matčina matka. Několik prvních let manželství vypadalo vše bezproblémově. Ale postupně se přidávala různá nedorozumění a vše vyústilo rozvodem manželství.

Pracovnice odboru sociálně právní ochrany dětí z vyprávění obou rodičů nabyly dojem, že na rozpadu manželství se zřejmě větší mírou podílela i babička. Ta Honzíkovi maminku během svých návštěv často nabádala k tomu, aby kolem rodiny zas až tak nepoletovala, že to prý nemá zapotřebí dělat někomu služku. Svou dceru lákala za zábavou, která probíhala na úkor rodiny. Babička postupně začala čím dál víc vidět na svém zeťovi spoustu chyb, které dceři zdůrazňovala. Manželství bylo tedy nakonec rozvedeno. Děti byly svěřeny do péče matky a stanovily se návštěvy u otce. I tato etapa zprvu probíhala relativně klidně a oběma rodičům to tak v rámci možností vyhovovalo. Honzík sice rozvod rodičů nenesl nejlépe, ale zatím se nevymykal z obvyklých reakcí na tuto situaci.

Vzhledem k tomu, že matka se stala samoživitelkou, potřebovala nastoupit do zaměstnání, a tak jí vyhovovalo, že babička je často navštěvuje a s hlídáním dětí pomáhá. Ta ale začala popuzovat svou dceru proti bývalému zeti čím dál víc, neustále ho kritizovala, a to i před dětmi. Začala ho vinit i ze vzniklých situací, které on nemohl v žádném případě způsobit. Babička se tak stala novou hlavou rodiny, členem, který vždy vše zachrání, pomůže, podpoří... Zašlo to až tak daleko, že začala omezovat styk dětí s vlastním otcem, neustále o něm hovořila jako o člověku neschopném, nebezpečném, zlém a naprosto nevhodném, aby se staral o své děti.

Honzíkův psychický stav se začal zhoršovat, a to až tak zásadně, že se objevily i problémy zdravotní. Nejprve chlapec přestal mluvit, začal se pomočovat, objevilo se astma, zvýšila se celkově nemocnost a vše vyústilo až v sebepoškozování. Honzík si začal rozškrábávat kůži na rukou a nohou až do krve, vytrhávat si vlasy, odmítal jíst. Vzhledem k takto závažným okolnostem byl hospitalizován na oddělení dětské psychiatrie, kde se léčil několik týdnů. I po propuštění léčba trvá dál.

Na základě zjištěných skutečností bylo pracovníky OSPOD výchovné prostředí u matky shledáno jako nevhodné, Honzík byl matce odebrán a svěřen do péče otce.

Matka: Zdravá, zaměstnána jako administrativní pracovnice. Podléhá názorům své matky a nechává se jimi negativně ovlivňovat.

Otec: Podnikatel ve výrobě dřevěného nábytku, je povahově klidný, neumí odhadnout finanční situaci v podnikání a dostává se do dluhů, dětem se věnuje.

Honzík: Zprvu zdravý inteligentní chlapec. Důsledkem rozvodu rodičů a vzrůstajících rozbrojů mezi nimi, hlavně důsledkem neustálému popouzení babičkou proti otci se jeho zdravotní stav rapidně zhoršuje a psycho-sociální vývoj zastavuje. Nyní zralostí odpovídá tříletému dítěti. Je léčen na dětské psychiatrii.

Analýza relevantních faktorů případu:

Rodina: neúplná

Rodinné prostředí: problémové až nevyhovující, napětí, nejistota ve vztahu k otci

Ekonomická úroveň: průměrná

Projevy ve školce: Kvůli projeveným zdravotním a psychickým obtížím, vzniklá vysoká absence ve školce, jeho psychomotorický vývoj klesá. Přestává komunikovat a spolupracovat.

Projevy v sociální oblasti: Podle psychologických výsledků se psychický i sociální vývoj pozastavil, Honza je hodnocen jako velice neurotický, deprivovaný. Sám se lidem vyhýbá, s ostatními dětmi se nedruží. Pokud dojde ke kontaktu s cizími lidmi nebo dalšími dětmi, jedná agresivně.

Hodnoty, vztahy a potřeby: Významnou hodnotou je pro něj vztah s otcem. Potřebuje získat ztracenou jistotu, pocit bezpečí a pochopení.

Vztah k rodičům: Matku toleruje, ale spolupracuje jen z donucení. K otci má velice kladný vztah, i když i ten je poznamenán obviňováním babičky. Drží si od otce odstup, neví, zda náhodou není pravda, co tvrdí babička.

Vlastní zjištění:

Z uvedeného je zřejmé, že vztahy, které byly i přes uskutečněný rozvod relativně v pořádku, byly významně narušeny. Honza ztratil nejprve jistotu domova, následovala ztráta pravidelného vídání otce a skončilo to tím, že jeho víra v otce byla silně poznamenána výroky babičky na otcovu adresu. Přestože syn

na otci velmi lpí, zatím si udržuje odstup, neboť čeká další osudovou zradu. Ztráta veškerých jistot chlapce poznamenala tak výrazně, že došlo až k jeho sebepoškozování a návratu zpět ve vývojových etapách. Po svěření do péče otce, zklidnění domácího prostředí a s pomocí psychologického léčení by se časem chlapcův stav mohl začít zlepšovat.

Prokázané obtíže a problémy následkem dysfunkce rodiny:

Zdravotní problémy, agresivita v kolektivu, sebepoškozování, zastavení ve vývoji, dokonce až regrese. Šestiletý chlapec, který měl jít letos po prázdninách do první třídy, je na úrovni tříletého dítěte.

5.1.3 Kazuistika Jany, 8 let

- Žije v rodině, kde matka je alkoholička.

(Z rozhovoru a materiálu pracovnice OSPOD města Jičín)

Jana žije spolu se starším bratrem a jejich rodiči, kteří nejsou manželé, v bytě. Otec Jany pracuje jako řidič kamionu, takže je přes týden na cestách, domů se vrací pouze na víkendy. Výchova dětí a starost o domácnost je tedy na matce. Ta již delší dobu nemůže nalézt zaměstnání, takže je nezaměstnaná. Ve vztahu se cítí nenaplněná, zbytečná, potřebná pouze jako uklízečka, kuchařka a vychovatelka dětí. Ani jedna z těchto funkcí ji nebaví, dokonce ji vyloženě obtěžují. Cítí se opuštěná, sama, trpí nízkým sebehodnocením. Otec Jany po příjezdu domů z cest vyžaduje uklizený byt a teplé jídlo. Jelikož toto málokdy nachází, dochází často mezi rodiči k hádkám. Matka svůj volný čas tráví komunikací na internetových sociálních sítích a popíjením vína, jehož spotřeba se zvyšuje.

Jana se na svůj věk projevuje méně inteligentní, což zřejmě pramení pouze z toho, že se jí doma nikdo moc nevěnuje. Matku zajímá pouze, aby si splnila úkoly do školy, a víc se o děti nezajímá. Často dává najevo, že ji děti vlastně obtěžují. Jednou týdně odveze Janu na sportovní kroužek házené. Na druhou stranu na Janě je evidentně vidět, že je rozmazlená a že není vychovávána důsledně. Trpí logopedickou poruchou řeči, vůči ostatním dětem se projevuje agresivně. Jakmile se nějaké dostane do jejího teritoria, je schopná mu fyzicky ublížit. To i přesto, že, se jedná o mladší nebo výškově menší dítě. Učitelé ve škole jí musí několikrát opakovat, aby splnila zadaný úkol.

Situace v rodině se vyhroutil tak, že Janina matka usoudila, že nemá zapotřebí starat se o vše sama, sebrala se a odešla do jiného města, aby si otec dětí vyzkoušel, jaké to je se o ně a celou domácnost denně starat. Což znamenalo, že důsledkem této extrémně vzniklé situace musel dát i otec výpověď ze zaměstnání, aby se tedy o děti mohl starat. Zažádal si o svěřeni dětí do své péče, dětem styk s matkou umožňuje, ale zatím si není jistý, zda jí umožní, aby se vrátila zpět domů.

Na tuto situaci Jana zareagovala zhoršením prospěchu ve škole, zvýšenou pruderností a odmítáním autorit. Nejen z těchto důvodů se otec s Janou objednal do pedagogicko-psychologické poradny, od které očekává bližší Janino vyšetření a pomoc v nasměrování další výchovy.

Analýza relevantních faktorů případu:

Rodina: úplná

Rodinné prostředí: problémové, častější hádky, nedostatečný zájem o dceru, nedůslednost ve výchově

Ekonomická úroveň: dobrá

Projevy ve škole: Četné výchovné problémy, problémy s výukou převážně českého jazyka zřejmě vzhledem k logopedickým problémům, očekává se, zda pedagogicko-psychologická poradna potvrdí dyslexii a dysgrafii.

Projevy v sociální oblasti: Jana má sklony k necitlivému až hrubému chování na úkor přátelského vystupování. Pokud se cítí ohrožená, jedná agresivně. Je majetnická a snaží se být středem pozornosti.

Hodnoty a potřeby: Významnou hodnotu má pro ni vlastní osoba. Má potřebu upoutávat pozornost. Je zvyklá, že vše, co chce, dostane.

Vztah k rodičům: Otce bere jako někoho, kdo přijde a zase odejde. Zajímavé je zjištění, že na matku je citově fixovaná, přestože se jí evidentně nějak výrazněji nevěnovala.

Vlastní rezultat:

V rodině zřejmě zcela nefungovala výchovná a emocionální funkce. Vzhledem k různým očekáváním obou partnerů zřejmě docházelo k častým hádkám. Jana si zvykla, že co chce, to dostane, aby od ní měla matka chvilku pokoj. Její teritoriální agresivita pramení zřejmě z toho, že nechce být někým ochuzena ani o tu nejmenší část pozornosti. Jelikož vídala obraz matky více méně nic nedělající, většinu času si povídající s kamarádkami a pijící dostatečné množství vína, je zde předpoklad, že by tento obraz mohla sama kopírovat. Odchodem matky od rodiny zřejmě získala další pocit ztráty nejistoty, nezájmu o ni. Je otázka, jak se úkolu zhostí otec, jemuž připadla výchova, zda se mu spolu s pomocí pedagogicko-psychologické poradny podaří Janu usadit do patřičných výchovných mezí.

Prokázané problémy a obtíže vzniklé působením dysfunkční rodiny:

agresivita, nejistota, hrozba kopírování vzoru matky alkoholičky, problémy s řečí.

5.1.4 Kazuistika Pepy, 6 let

-Žije v rodině, kde je zřejmě citově týrán matkou.

(Z rozhovoru s učitelkou v Mateřské škole Valdice)

Pepík je nejstarší ze tří sourozenců, spolu s rodiči žijí v pronajatém bytě. Mateřskou školu navštěvuje třetím rokem a patří mezi problémové žáčky, vlastně je tím nejproblémovějším. Ve školce se vyjadřuje sprostými slovy a nadávkami, narušuje veškerý program, který probíhá, k dětem se chová zákeřně a agresivně. Ostatní děti ho nemají rády, bojí se ho, nechtějí s ním být v družstvu při různých hrách. Nevhodná slova po něm opakují, na což si následně stěžují jejich maminky.

Protože v tomto věku se dá spoustu výchovných chyb napravit a dětská duše se zachraňuje snáz, zaměřily se paní učitelky na tohoto chlapce. Postupně vyzkoušely všechny jim dostupné nápravné metody, ale dlouhodobějšího výsledku se nedočkaly.

Zkoušely dát Pepíkovi jakési výsostné právo ve třídě, aby nabyl pocit důležitosti, že v něčem vyniká, že může pomoci druhým. Začaly se pokoušet zvyšovat mu sebevědomí a podporovat ho v aktivitách, ve kterých vynikal. Důrazně a hlasitě ho chválily, když se mu něco povedlo, zkoušely metodu pevného objetí, snažily se mu dodat pocit lásky.

Jenže žádný z těchto kroků se za celé tři roky neosvědčil. Veškerá snaha ztroskotala na okamžiku, kdy si pro Pepu přišla do školky maminka. Maminka je 24letá paní, má již tři děti a žije ne zcela společensky vhodným životem. K chlapci se chová naprosto necitlivě, agresivně a stroze. Velice často bývá ze šatny slyšet, jak na Pepu křičí i vulgárně, ponižuje ho, sráží jeho důvěru. V okamžicích, kdy se s ní chce hoch podělit o své dojmy ze školky, pochlubit se svou prací, která se mu povedla, jeho vlastní matka mu odpovídá slovy: dej mi pokoj, zavři už hubu, mě to nezajímá... Častokrát učitelky zasahovaly v těchto chvílích a upozorňovaly paní na to, že takhle by s malým dítětem mluvit a jednat neměla, že mu tím velice škodí a ubližuje. Vysvětlovaly jí po dobrém i důrazněji všechny důsledky, které to způsobí dětské v duši, Prosily... Matka dál pokračuje ve svém nevhodném chování k dítěti.

Údajně lépe se spolupracuje s otcem chlapce, tam je prý vidět snaha a mírné chování směrem k chlapci. Ale otec se zřejmě své partnerky bojí a nedokáže prosadit svůj názor a zájem dítěte.

Matka: Zdravá, na mateřské dovolené. K dětem se chová naprosto hrubě, bezcitně, vulgárně.

Otec: Je zaměstnán jako dělník. Povahově je klidnější než matka, ale je bojácný a neprůbojný. Je na něm vidět patrnější zájem o dítě než u matky, ale nedokáže si ho obhájit.

Pepík: V šesti letech zná veškerá sprostá slova, která existují. Je naprosto necitelný, vůči dětem agresivní, dokonce zákeřný, vyrušuje, kazí snahu druhých.

Analýza relevantních faktorů případu:

Rodina: úplná

Rodinné prostředí: problémové, naprosto citově chladné, agresivní, nestimulující

Ekonomická úroveň: spíš podprůměrná

Projevy ve školce: velké výchovné problémy, nespolupráce s kolektivem a učitelkami, vyrušuje, ničí práci druhých, kazí morálku ostatních dětí

Projevy v sociální oblasti: Chlapec je emočně prázdný, nezná projevy lásky, nereaguje na ně, ubližuje dětem fyzicky i psychicky, straší je, kamufluje pomoc, ale v posledním okamžiku zaútočí.

Hodnoty a potřeby: Společenské hodnoty nezná žádné, nemá cíle ani potřeby. Snad jen co nejméně vyrušovat, zlobit a ubližovat ostatním dětem

Vztah k rodičům: Vztah k rodičům je prázdný, zřejmě je bere pouze jako nutnou součást svého života.

Vlastní zjištění:

Ze získaných poznatků mi vyplývá zcela jednoznačně to, že chlapec vyrůstá v naprosto citově chladném prostředí. Jeho matka se snad ani nechová jako matka. Zřejmě to pramení z její nezralosti, ale také mě napadá úvaha, že zřejmě ona sama nic takového, co by připomínalo lásku, nezažila. Pravděpodobně ani ji rodiče nehledali, neposlouchali její zážitky, nestarali se o její zájmy. Ona se teď stejným způsobem, který zná, chová ke svým dětem. Je velmi pravděpodobné, že stejně se ke svým dětem jednou bude chovat i Pepa.

Přestože je chlapec prokazatelně inteligentní úměrně svému věku, bude mít problémy se školní docházkou. Podle popisu učitelek z mateřské školy nevydrží ani chvíli v klidu, soustředit se a neustále má potřebu rušit druhé a kazit jim jejich práci. Tudíž se domnívám, že i přesto, že nastoupí na základní školu, hrozí

mu, že bude vyloučen a bude mu doporučena škola zvláštní, dnes nazývaná praktická. Tam se chytí nevhodné party, naučí se věci, které dosud neuměl, a jeho život nebude kvalitní.

Prokázané sociálně patologické jevy:

agrese, citová chladnost, nezájem o nikoho a o nic, předpoklad napodobování nevhodné společnosti

5.2 Statistiky

Graf 9 . : Děti, svědci domácího násilí, 2008

44

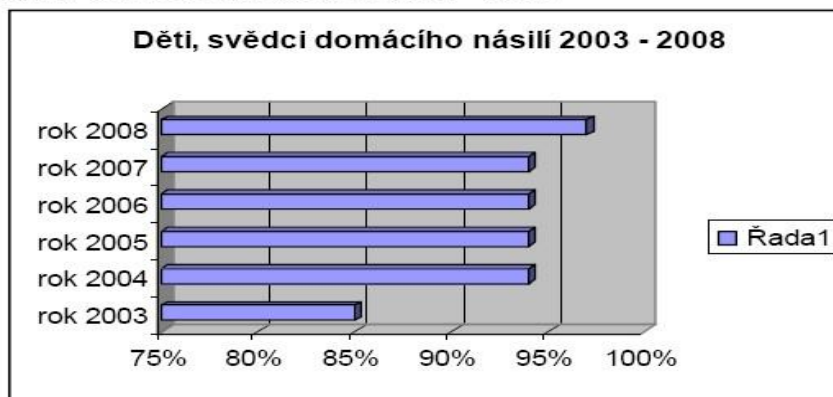
Použila jsem zde statistiku jedné ze známých organizací - **nestátní neziskové organizace ROSA** specializující se na pomoc ženám jako obětem domácího násilí, jejich dětem a na prevenci násilí.

Organizace ROSA v ní uvádí, že v roce 2008 žilo ve vztazích jejich klientek 252 dětí. Z toho 245 dětí (tj. 97%) bylo svědky domácího násilí namířeného na jejich matky. Tento počet je vyjádřen grafem č. 9.

⁴⁴ http://www.rosa-os.cz/fileadmin/rosa/statistika_ROSA_za_2008_verze_10062009.pdf

V následujícím grafu č. 10 organizace znázorňuje, jak se zvýšil počet dětí jako svědků domácího násilí od roku 2003 do roku 2008.

GRAF 10.: Děti svědci násilí 2003 – 2008

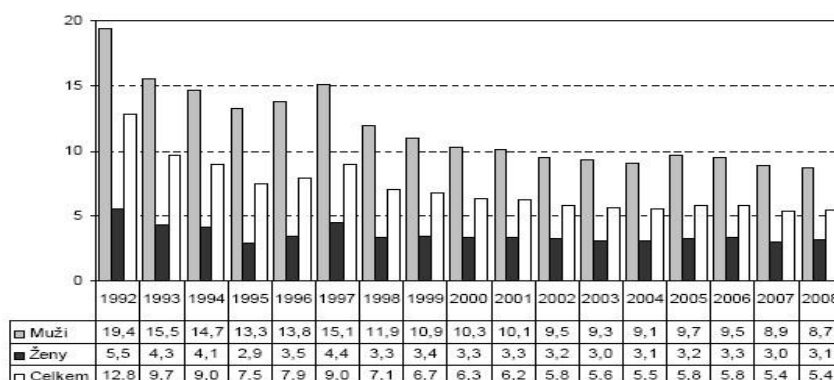

45

Níže uvedený graf znázorňuje podíl pacientů ošetřených pro poruchy vyvolané alkoholem na celkovém počtu pacientů v ambulantních psychiatrických zařízeních v letech 1992–2008 (v %).

Což uvádím pro zajímavost, jak se může pohybovat vztah lidí k alkoholu, jaký počet z nich se rozhodlo tento problém řešit a vyhledalo odbornou pomoc. Alkoholismus popisují ve své práci jako jeden z problémů způsobujících dysfunkci rodin.

Tento graf uvádí Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti, Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR ve své publikaci Uživatelé alkoholu a jiných drog.

46

⁴⁵ http://www.rosa-os.cz/fileadmin/rosa/statistika_ROSA_za_2008_verze_10062009.pdf

⁴⁶ <http://www.alkohol-alkoholismus.cz/ustav-zdravotnickych-informaci-a-statistiky-cr/statistika-uzivatele-alkoholu-a-jinych-drog-ve-zdravotnicke-statistice-od-roku-1959>

5.3 Dílčí závěr

Skutečnost, že negativní zážitky dětí v jejich vlastním rodinném prostředí, které by pro ně mělo být ostrovem klidu, míru a bezpečí, mají nedozírné následky na jejich další život, je nepopřítelná.

Problémů a obtíží dětí žijících v dysfunkčních rodinách, je velice mnoho. Sahají nejen do oblastí psychologie, sociologie a pedagogiky, ale jejich důsledek poznamenává celou společnost. Jsem si vědoma toho, že postihnout celou mnohavrstevnou oblast problémů a obtíží dětí, psycho-sociálně-pedagogických důsledků dysfunkčních rodin na děti, by vyžadovalo a zasluhovalo výzkumné úsilí rozsáhlejšího vědeckého týmu, jednotnou speciální metodiku a výběrová - dlouhodobá statistická šetření a pozorování.

Každý jednotlivý problém dítěte či důsledek rodinné dysfunkce by byl hoděn diplomové práce.

„Ať už to bereme jakkoli, rodina je spojení s naší minulostí a mostem k naší budoucnosti.“ Alex Haley

Závěr

Během psaní této diplomové práce jsem se několikrát zamýšlela nad postavením současné české rodiny ve státě a jejich vzájemném ovlivňování. Rodina jako základní stavební kámen naší společnosti je v dnešní době často prezentována jako prostředí plné násilí, finančních problémů a jiných sociálně patologických jevů. Neustále se setkáváme se statistikami, které nás přesvědčují o zvyšování rozvodovosti, domácího násilí, počtu uživatelů drog apod. Tímto ukazují na stav naší společnosti, z níž se vytrácí základní morální hodnoty jako je úcta k člověku, poctivost, pravdomluvnost, ochota pomoci, zájem o druhé, vstřícnost, láska k vlasti a jiné.

Jak jsem ve své práci nastínila, prochází dnešní rodina krizí a bývá často vystavena řadě zátěží. Musíme se zamyslet nad tím, jak vrátit morálku zpět do společnosti a tím zmírnit nebo odstranit základní problémy rodiny (nezaměstnanost, bezdomovectví, násilí, toxikomanie apod.). Východisko vidím právě v podporování zdravého vývoje lidí žijících v tomto svazku. Dítě od narození citlivě vnímá prostředí kolem sebe, vztahy mezi rodiči a přebírá je jako vzor do svého budoucího a partnerského života. Pokud budeme děti vychovávat k odmítání násilí, odmítání konzumace drog a jiného asociálního chování nejen v rodině, ale také ve škole, přijdeme postupně k odbourávání nežádoucích společenských problémů. Proto je důležité neustále rozvíjet formy sociální práce a sociální služby občanům, které budou ochrannou bariérou před škodlivými vlivy sociálně patologických jevů, pokud si je rodina není schopna utvářet sama. Je velice důležité, aby děti vyrůstaly v rodinách, kde jsou vítané, milované a respektované. Potřebují vyrůstat v bezpečí, obklopeni jistotou a stálostí rodinného prostředí a atmosféry.

Pokud tomu tak není, různé rodinné dysfunkce zanechávají na dětské duši hluboce vryté a často nerasmazatelné stopy. Cílem mé diplomové práce bylo charakterizovat a popsat problémy a obtíže dětí žijících v dysfunkčních rodinách. Tyto problémy mají na děti neblahý vliv v různé míře jejich závažnosti. Z konkrétních kazuistik, které jsem uvedla, je velmi dobře patrné, jaké následky pro děti má nepříznivá rodinná atmosféra. Ta děti často poznamená trvale, své negativní zkušenosti si s sebou nesou i do dospělosti. Vzor, který si zakódují v dětství, budou s velkou pravděpodobností opět předávat svým dětem a tak se uzavírá kruh, který je velice náročné přetnout.

Resumé

Práce zkoumá souvislost v působení dysfunkčních rodin na děti v nich žijící a na problémy a obtíže vznikající z tohoto nevhodného rodinného prostředí.

Diplomová práce je rozčleněna do pěti kapitol. První část rozebírá institut rodiny a její historický vývoj.

Ve druhé části jsou s pomocí odborné literatury objasněny stěžejní pojmy, jako jsou rodina, funkční rodina, rodina jako základní výchovný činitel, význam rodiny pro dítě, dysfunkční rodina, dítě, problémy a obtíže fyzické a psychické, životní situace a faktory ovlivňující funkčnost rodiny.

Na její základní funkce, tedy na funkci biologickou, psychickou, ekonomickou a sociálně výchovnou a na to, které z těchto funkcí jsou porušovány či přímo neuskutečňovány, a v jakém rozsahu, tak abychom o nich mohli uvažovat, že naplňují statut dysfunkční rodiny, na to je zaměřená třetí část mé práce.

Jak působí dysfunkční rodina na děti a jaké problémy a obtíže z této skutečnosti mohou vyplynout, je shrnuté ve čtvrté části práce.

Kladu si rovněž otázku, zda lze těmto problémům předcházet nebo je nějakým způsobem alespoň minimalizovat. Například působením školních a mimoškolních zařízení, masmédií či přímo zaměřením pozornosti státu na zdravě fungující rodinu jako základní stavební jednotku společnosti.

V závěrečné páté části jsou tyto teoretické poznatky porovnány s poznatky praktickými, tedy s fakty získanými díky rozhovorům s pracovníky z odboru sociálně právní ochrany dětí a s učitelkami ze základních a mateřských škol. Pro představu je uvedeno několik konkrétních případů, které specifikují problémy a obtíže dětí žijící v dysfunkčních rodinách.

Anotace

Diplomová práce Problémy a obtíže dětí žijících v dysfunkčních rodinách se zabývá problematikou dětí, žijících ve špatně fungujících rodinách a následky takového života.

V diplomové práci je rozebrán historický vývoj rodiny od dob pravěku až po současnou českou rodinu. Je definováno slovo rodina, pojmenovány její základní funkce a popsány některé z nejčastějších dysfunkcí rodin, ze kterých následně vyplývají problémy dětí. Součástí práce je podrobná analýza vybraných kazuistik dětí žijících v dysfunkčních rodinách, které dokumentují jejich typické problémy.

Klíčová slova:

Rodina, dysfunkční rodina, význam rodiny pro dítě, význam rodiny pro dospělého, manželství, socializace, výchova, alkoholismus, drogová závislost, domácí násilí, nezaměstnanost, finanční problémy, rozvod, funkce biologicko-reprodukční, funkce ekonomická, funkce emocionální, funkce výchovná.

Annotation:

The diploma thesis „Problems and Difficulties of Children Living in Dysfunctional Families“ deals with problems and issues of children living in dysfunctional families and consequences of such life.

The thesis analyses historical development of the family since prehistoric times to contemporary Czech family. It defines the term family, characterizes its main functions and describes some of the most common family dysfunctions, which subsequently lead to children's problems. The thesis includes a detailed analysis of selected case studies of children living in dysfunctional families, documenting their typical problems.

Keywords:

Family, dysfunctional family, importance of the family for a child, importance of the family for an adult, socialization, upbringing, alcoholism, drug addiction, home violence, unemployment, financial problems, divorce, biological and reproductive function, economic function, emotional function, educational fiction

Seznam literatury:

- Afanasjev, A. V. a kol. *Filozofický slovník*. Praha, Svoboda 1976
- Bechyňová, V. *Sanace rodiny*. Praha, Portál 2008
- Burian, Jan. *Řím – světla a stíny antického velkoměsta*. Praha, Svoboda, 1970
- Dunovský J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha, MPSV ČSR, 1986
- Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha, Avicenum, 1986
- Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995
- Dytrych Z., Schuller V., Prokopec J., Matějček Z. *Problémové rodiny*. Praha, VÚPs, 1981
- Filipec, Josef – Daneš, František. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha, Academia, 1978
- Gombrich, E. – Tschorn, R. *Jak bylo kdysi*. Praha, Česká grafická unie, 1939
- Holub, Josef – Lyer, Stanislav. *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha, SPN, 1968
- Hošek, Radislav. *Země bohů a lidí*. Praha, Svoboda 1972
- Husa, Václav. *Československé dějiny*. SPN, Praha 1963
- Kopecký, Milan. *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*. Praha, SPN 1978
- Kovařík, J. *Dětství a ohrožené děti*. Praha, VÚPSV 1992
- Kraus, B., Poláčková, V. *Prostředí, člověk, výchova*. Brno, Paido, 2001
- Langneister J., Matějček Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha, SZN 1963
- Matějček Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha, SPN 1992
- Matějček, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha, Portál, 1994
- Matějček, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha, Portál, 1994
- Matějček, Z. *Rodiče a děti*. Praha, Avicenum, 1989
- Matějček, Z., Dytrych, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha, Galén, 1994
- Možný, I. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Brno, Blok, 1990
- Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, Slon, 2006
- Novotná, V., Burdová E. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. Praha, Linde, 2007
- Satirová, V. *Kniha o rodině*. Praha, Práh, 2006
- Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha, Portál, 2001
- Sullerotová, E. *Krise rodiny*. Praha, Karolinum, Nakladatelství UK, 1998
- Špaňhelová, I. *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. Praha, Grada Publishing, 2009
- Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha, Portál, 2004

Další prameny:

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí 359/1999 Sb., v platném znění

<http://www.stem.cz/clanek/1145>

http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf

<http://www.pobavmeseoalkoholu.cz/>

<http://www.domacinasili.cz/cz/redakce/statistiky/vykazani/zakaz-vstupu-v-cr-v-roce-2008/r161>

http://www.rosa-os.cz/fileadmin/rosa/statistika_ROSA_za_2008_verze_10062009.pdf

<http://www.alkohol-alkoholismus.cz/ustav-zdravotnickych-informaci-a-statistiky-cr/statistika-uzivatele-alkoholu-a-jinych-drog-ve-zdravotnicke-statistice-od-roku-1959>

<http://www.bkb.cz/o-nas/statistiky/>

<http://www.wikipedia.cz/>

<http://www.rosa-os.cz/>